

99 153.
ACTA REG. SCIENT. VNIVERSITATIS VNG.

ANNI MDCCCXCVIII—XCIX.

FASCICULUS II.

A BUDAPESTI

KIRALYI MAGYAR TUDOMÁNY-EGYETEM

ÚJJÁALKÍTÁSÁNAK

CXIX. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

1899. ÉVI MÁJUS HÓ 13-ÁN TARTOTT

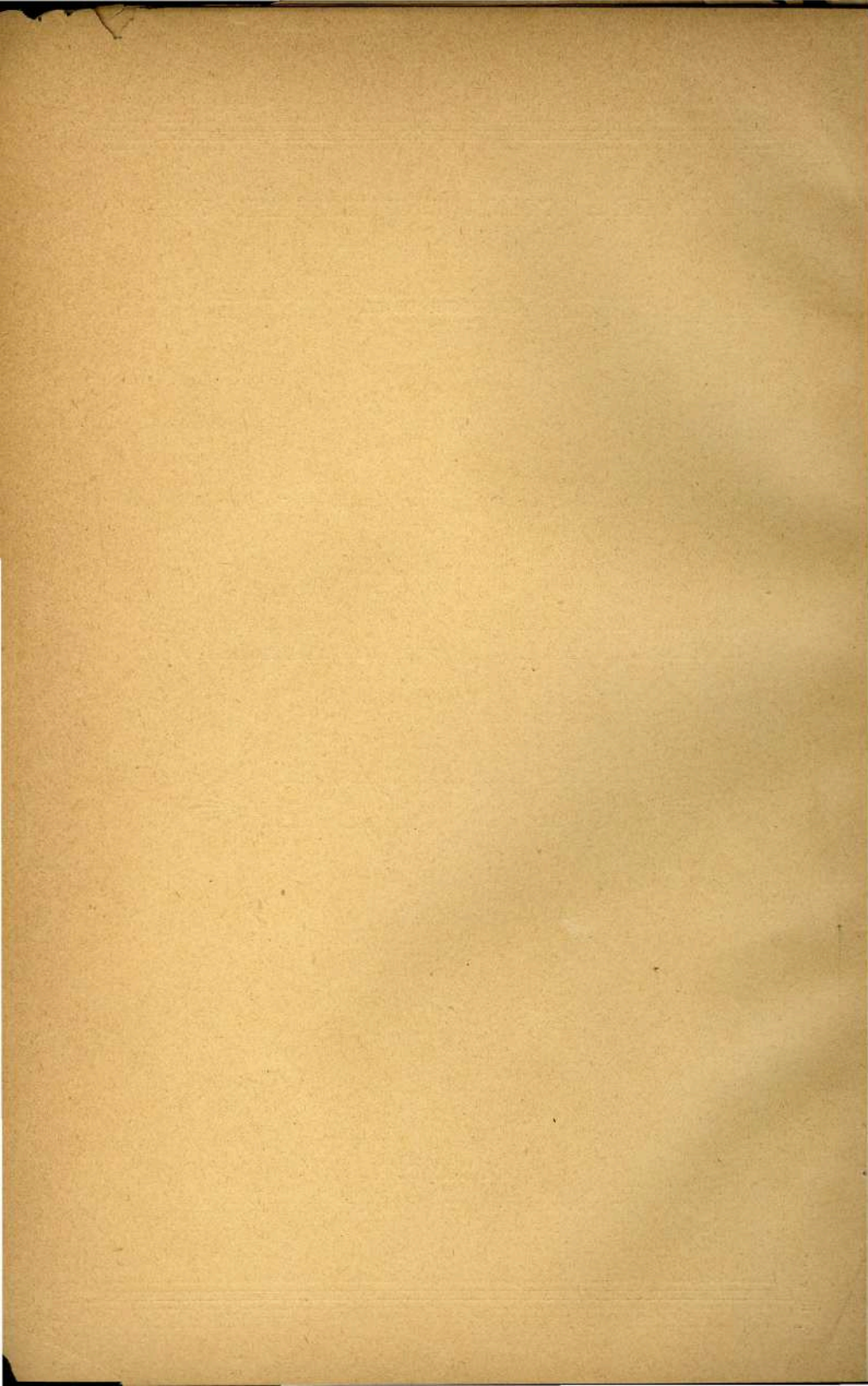
⇒ ÜNNEPE. ⇒

BUDAPEST,

NYOMATOTT A MAGYAR KIR. TUD.-EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN

1899.

G/ 153.

ACTA REG. SCIENT. VNIVERSITATIS VNG.

ANNI MDCCCXCVIII—XCIX.

❖ FASCICVLVS II. ❖

A BUDAPESTI

KIRÁLYI MAGYAR TUDOMÁNY-EGYETEM

ÚJJÁALKÍTÁSÁNAK

CXIX. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

1899. ÉVI MÁJUS HÓ 13-ÁN TARTOTT

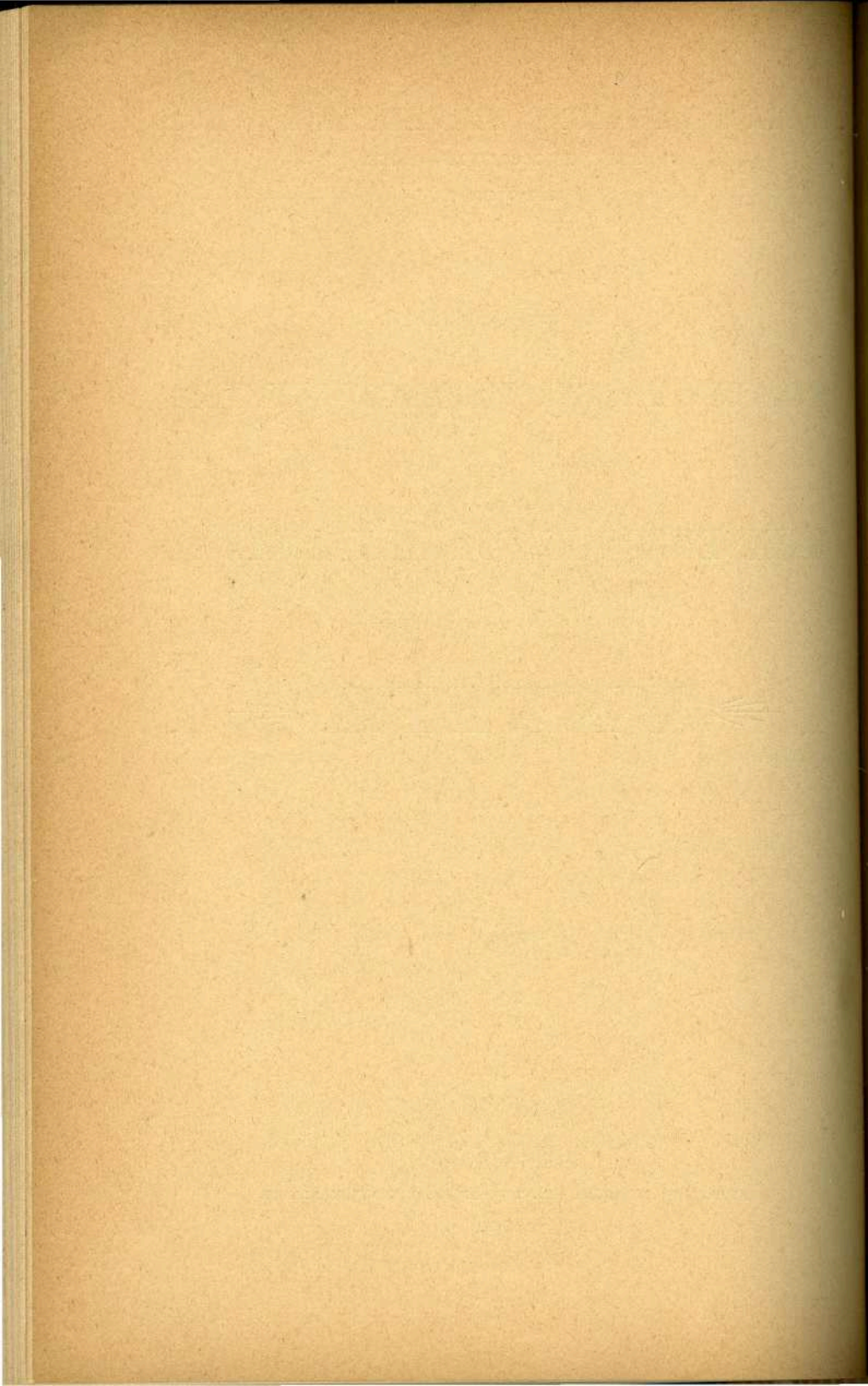
⇒ ÜNNEPE. ⇒

BUDAPEST,

NYOMATOTT A MAGYAR KIR. TUD.-EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN.

1899.

EGYETEMÜNK

SIKERES MŰKÖDÉSÉNEK FELTÉTELEI ÉS SZERVEZÉSE.

BESZÉD,

MELYET

A BUDAPESTI KIRÁLYI MAGYAR TUDOMÁNY-EGYETEM

ÚJJÁALKÍTÁSÁNAK

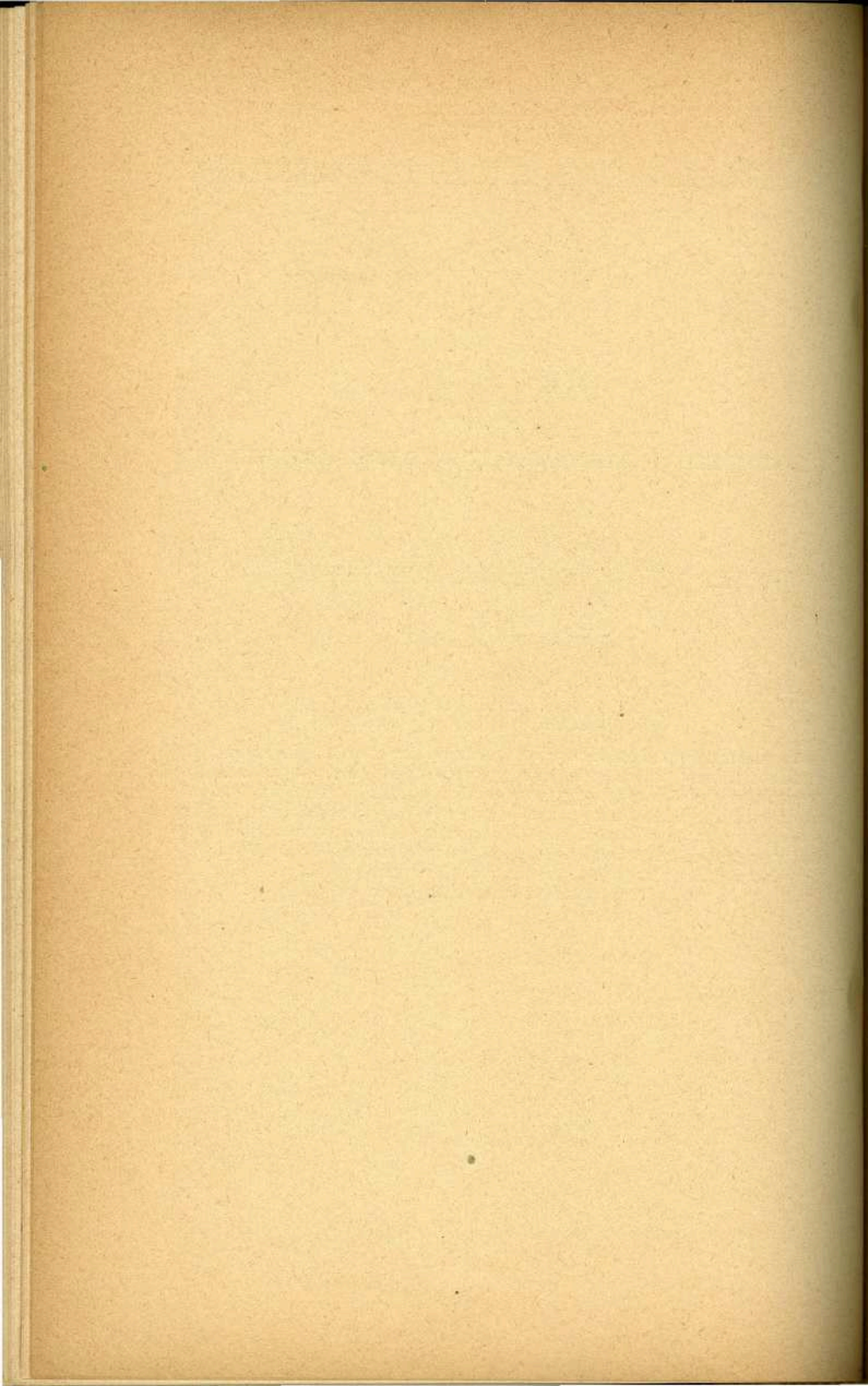
CXIX. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

1899. ÉVI MÁJUS HÓ 13-ÁN

MONDOTT

Dr. MIHALKOVICS GÉZA,

ORVOS-SEBÉSZDOKTOR, SZEMÉSZ- ÉS SZÜLÉSZMESTER, AZ ANATÓMIA ÉS FEJLŐDESTAN NYILVÁNOS RENDES TANÁRA, A III. OSZT. VASKORONA-REND LOVAGJA, AZ ANATÓMIAI ÉPÜLET S AZ I. SZ. ANATÓMIAI INTÉZET ÉS GYŰJTEMÉNYTÁR IGAZGATÓJA, A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA RENDES TAGJA, A BUDAPESTI FOGÁSZ-EGYESÜLET TISZTELETI, A BUDAPESTI KIR. ORVOS-EGYLET ÉS KÖZEGÉSZSÉGI EGYESÜLET ALAPÍTÓ, A TERMÉSZET-TUDOMÁNYI TÁRSULAT ÖRÖKÍTŐ ÉS VÁLASZTMÁNYI, ÉS A MAGYAR ORVOSI KÖNYVKIADÓ-TÁRSULAT IGAZGATÓSÁGI TAGJA, AZ ORVOSTUDOMÁNYI KARNAK VOLT DÉKÁNJA, EZEN KIR. MAGYAR TUDOMÁNY-EGYETEMNEK EZIDEI REKTORA.

Tekintetes egyetemi közgyűlés!

Kettős az ok, mely a mai emlékezetes napon az egyetemi tanácsot, a hallgatóságot, s e díszes közönséget egybehozta: egyrészt ma ünnepeljük dicső emlékü Mária Terézia fejedelemasszonyunk születésnapján egyetemünk újjászervezésének emlékét; másrészt ma van a kitűzött egyetemi pályadíjak kiosztásának ideje, — az előbbi az összes egyetem, emez az egyetemi polgárok örömnapja.

Midőn a bevett szokáshoz híven csekélységemnek jutott a díszes feladat, hogy a mai nagy napot ünnepi beszéddel ékesítsem: megfontolva e feladat jelentőségét és alkalmas tárgyat keresve, abban állapodtam meg, hogy helyesebbet, mint az egyetem sikeres működésének feltételeit nem választhatom előadásra, egyrészt azért, mert ezen feltételek, habár alapjaikban véve kezdettől végig ugyanazok maradnak, az idő és körülmények befolyására mellékviszonyaikban változnak; másrészt pedig azért is, mert tanrendszerünk a reformok egész sorozatának küszöbén áll, s így helyes, de szükséges is, hogy minél szélesebb körű eszmecsere tárgyát képezze, minek eredményeül a nézetek tisztázásával sajátos viszonyainknak megfelelő legjobbat léptessük életbe. Ez elsőrendű életkérdés nemcsak az egyetemre, mint ilyenre, hanem nagyfontosságú az

országgra nézve is, melynek sorsát a főiskolákból kikerülő férfiak intézni fogják, — elég ok arra, hogy az egyetem sikeres működésének feltételeivel komolyan foglalkozzunk, s meggyőződésünket minden idevágó kérdésben nyíltan kimondjuk, kitéve magunkat annak az eshetőségnek, hogy az a felülkerekedett véleményektől eltér.

Foglalkoztak ezen kérdésekkel már mások is, részint rektori beszédekben, részint másutt, kiki a maga meggyőződésének megfelelően adta elő nézeteit. Ezekhez kiegészítésül szolgáljanak a magam észrevételei a tanszabadságról, tandíjrendszerről, az intézetek felszereléséről, a tanári hivatás kellékeiről, a tanulók nyilvántartásáról, az egyetemi tanács és iroda újjászervezéséről, s hasonlókról.

Mielőtt azonban ezekbe belefognék, felvilágosító szavam van az itt egybegyűlt fiatalsághoz a mai ünnepély keletkezésének előzményeiről, s e tekintetben szükséges egyetemünk történelmét rövid vonásokban előadni, mert csak így juthatnak a tudatára annak, mily végtelen hálával tartozunk ezen egyetem megalapítóinak és nagy királynőnk Mária Terézia emlékének, kinek porait felsőbb oktatásügyünk újjászervezéseért áldani fogja a magyar, a míg magyar él.

Az egyetem (*universitas*) név eleinte nem a tanintézetre, hanem a tanítókra és tanítók testületére vonatkozott, innen származott az „*universitas magistrorum et scholarum*“ megnevezés. A tanintézetet eleinte *studium generale*-nak hívták, a mi azt fejezte ki, hogy az mindenki számára hozzáférhető. Ezen elnevezést utóbb az *universitas litterarum* a használatból lassankint kiszorította.

Az első egyetemek világi és egyházi befolyásra alapultak. A pápa állította fel a fejedelmek kérésére a felsőbb tanintézetet bullával, s megadta a kiváltságot tudományos fokok osztogatására; azonban theologiai kar felállítására ritkán adták meg az engedélyt, valószínűleg az eretnek tanoktól való aggodalmak miatt. A fejedelmek szolgáltatták a tanítás eszközeit, ellátták az intézeteket anyagi erővel, többnyire egyházi javadalmakkal, s adómentességet biztosítottak a tanároknak és tanulóknak. Így keletkeztek a párisi, bolognai, prágai, bécsi stb. egyetemek.

Az első egyetemek berendezése a mostaniaktól lényegesen eltért, s inkább nagy internátushoz hasonlított. Tanulók és tanárok többnyire együtt laktak, s az életmód úgy, mint a klastromokban a legkisebb részletekig elő volt írva: így a kelés, lefekvés, a két étkezés (*prandium is cena*) ideje, az öltözék, stb. Az egyetem élén a rektor, a karokén a dékánok állottak. A tanárok száma eleinte kevés volt; az egyháziak és jogiak többnyire egyházi javadalmakat élveztek, az orvosiak gyakorlatot űzhettek, a filozófiaiak pedig a tanulóktól beszédett tandíjakra voltak utalva. A tanulókat a rektor vette fel az anyakönyvbe, s ez eleinte mint *studens* (*scholaris*) hallgathatta az előadásokat. Kétéves tanfolyam befejeztével letett vizsga után *baccalaureus*-sá lett, azután több évi tanfolyam után a 2. vizsga letevésével *magister artium*-má avattatott. A tanítás nyelve eleinte régi templomi latin, utóbb a humanismus és renaissance feltámadásával (1520-tól), — különösen Erasmus Reuchlin befolyására — a klaszikus latin volt, s a régibb logika, metafizika, ethika, politika stb.-ekhez a latin költők műveinek előadása is járult; azonkívül Reuchlin és Melanchton befolyására a

görög nyelvet is felvették a filozófiai karon a tárgyak közé.

Ily középkori egyetemek mintájára berendezett intézetek hazánkban is voltak: Veszprémben, Pécsen, Ó-Budán és Pozsonyban. Érdemes ama régi viszonyokkal megismerkedni. (v. ö. Abel: „Egyetemeink a középkorban“. Bpest 1881.), igen tanuságos ez annak a bizonyítására, hogy hazánk bölcs intézői a mohácsi vészig megtették a kötelességüket a nemzeti művelődés előmozdítására.

Magyarországon majdnem két századdal előbb volt egyetem, mint Németországban. A veszprémi egyetemet III. Béla király (1173.—1196.) alapította, de hogy mely évben, azt nem tudjuk bizonyosan. Valószínűleg a Szt. István uralkodása alatt 1008-ban alapított veszprémi püspökségi iskola átalakításából keletkezett; tanárai a premontreiek és zircziekből kerültek ki. Az első főiskola szervezése a párisinak mintájára hajtattott végre, a minek oka valószínűleg az volt, hogy a fejedelem neje Margit, II. Fülöp francia király nővére volt, s így a francia viszonyokkal III. Bélát megismertette. Az egyetemen különösen a kánoni és polgári jogot és a szabad művészeteket tanították. 1276-ban nagy tűzvész elpusztította a veszprémi egyházat és annak könyvtárát, s innen kezdve az egyetem hanyatlott. Valószínű, hogy az utolsó Árpád-házi király: III. Endre halála (1301.) után beállott zavarások alatt oszlott fel.

Az így keletkezett hézagot Nagy Lajos (1342.—1382.) új egyetem felállításával akarta kipótolni, s megnyervén erre 1367-ben V. Orbán pápa engedelmét, az új főiskolát Pécsen helyezte el. Az egyetem főigazgatója (kancellárja) a pécsi püspök volt, a

kinek jogában állott vizsga alapján akadémiai czímet adományozni. A tanárok között nagy számmal voltak az olaszok, a kiket igen jól fizettek (Vilmos püspök Galvano Bethininek évi fizetésül 600 arany frtot és 70 arany frt mellékjövedelmet biztosított, a mi mostani pénzértékben több mint 7200 frt). A pécsi egyetem sokáig fennállott, mindamellett keveset tudunk a működéséről; csak annyi ismeretes, hogy főleg a jogtudományokat művelték ott. Annyi bizonyos, hogy II. Lajos halála után beállott zavarok alatt a pécsi főiskola még fennállott. Tanulóinak száma a mohácsi vész idején állítólag meghaladta a 2000-et. Valószínűleg 1543-ban szűnt meg, midőn Pécs a törökök kezére került.

Zsigmond király az akkor virágzó pécsi egyetem mellé 1389-ben új főiskolát alapított Ó-Budán, illetőleg az ottani káptalani iskolát egyetemmé átalakította, a mihez IX. Bonifác pápa engedélyét kieszközölte. Az intézet neve *Sunda* (Sigismundea) volt. Ezen elnevezés több zavarra adott okot, mert némelyek Sunda egyetemet Sundens nevű városban gondolták alapítva, ilyen pedig nem létezett. Az új egyetem hit- és orvostudományi karral is bírt, s minthogy ilyenek Pécsen nem voltak, gyors virágzásnak indult. Tekintélyéről tanuság az, hogy 1451-ben a konstanci zsinaton az esztergomi érsek vezetése alatt 6 tanár képviselte. Elenyésztről semmit sem tudunk, még annyit sem, hogy mindjárt Zsigmond halála után, vagy később szűnt-e meg.

Mátyás király uralkodása idején II. Pál pápa 1465-ben felhatalmazta Vitéz János primást, hogy az ország bármely városában egyetemet alapíthasson a bolognai egyetem mintájára mind a 4 karral. Mátyás

az egyetem székhelyéül Pozsonyt rendelte, s egy a fiskusra maradt házat ajándékozott neki, melynek egyik felében a tantermek, a másikban a tanárok és tanulók lakásai voltak. Az egyetem első kanczellárja Vitéz János primás volt, a ki több jeles tanerő megszerzése után (kik között a híres csillagász Joannes Regiomontanus érdemel különös megemlést), az előadásokat 1467 őszén megindította.

Mátyás király halála után (1490.) a tanulók a pozsonyi egyetemet az I. Miksa és II. Ulászló között kitört ellenségeskedések miatt elhagyták, s még Vitéz élte idején a legjobb tanerők is távoztak. Vitéz halálát az egyetem alig élte túl 2 évtizeddel.

Egy soha sem létesült, de tervezetében nagyszerű alkotás volt Mátyás király budai egyeteme, melyet Heltai ír le magyar krónikájában. 1480 körül a király pápai jóváhagyás nélkül nagy épületet emeltetett a Duna mellett a dömések házánál, oly nagyot, hogy abban 40.000 tanuló talált volna helyet a tanulásra, étkezésre és lakásra. Azonban ezen óriási épületnek csak az alapfalai készültek el, mert azok emelésénél Mátyás meggyőződött tervének kivihetlenségéről. E helyett Budán kisebb főiskolát alapított a dömések kolostorában, melyben theológiát és filozófiát tanítottak. E csonka egyetemet királyi pénztárából gazdagon adományozta, s benne a tanulók szálást és teljes ellátást is kaptak. Utolsó életjel ezen egyetemről 1493-ban maradt fenn Ulászló idejéből.

Akkor következett a mohácsi vész, s ezzel a török iga. A mohácsi vésszel beszünt minden oktatás hazánkban, s dúló vad harczok martaléka lett az ország, mire kétségbeesés fogta el a nép nevelése felett a hazafiakat. E szomorú napokban, a sötétségnek ezen

síralmas óráiban felvillant a fény nyugaton, s lelkes hazafiak kezdeményezésére, dicsőségére legyen mondva a magyar egyháznak, főpapjainak nagylelkű áldozatkészségéből megalakult a nagyszombati egyetem, mely anyaintézetévé lett a mi budapesti egyetemünknek.

Oláh Miklós esztergomi primás már 1555 tájékán kinyilvánította, hogy Nagy-Szombaton egyetemet kell alapítani, de csak Pázmány Péter esztergomi érsek és bíboros bőkezűségéből lett az felállítva 1635-ben, a ki annak 100.000 arany forintot adományozott. Eleinte csak theológiai és filozófiai karok léteztek, ezekhez Lippay György és Lósy Imre primásoktól hagyományozott 37.000 frtból 1667-ben a jogi kar csatoltatott. Pázmány határozatából az oktatás a Jézus-társaság kezein volt, a min nem lehet csodálkozni, hisz e fenkölt jellemű főpap maga is a Jézus-társaság tagjaiból került ki. Minthogy azonban a Jézus-társaság inkább az emlékező tehetséget, mint a szabad gondolkodást fejlesztette, a tanítás Nagy-Szombaton kellő virágzásnak nem tudott indulni. Azon időben a rektort a Jézus-társaság generálisa nevezte ki; csak 1770-ben rendeltetett el a rektor szabad választása, mely állás első ízben Keglevich gróf esztergomi prépostra ruháztatott.

Mária Terézia dicső emlékezetű fejedelemszszonyunk felismerte a hiányokat, s azokon az orvosi kar kiegészítésével, valamint üdvös reformokkal iparkodott segíteni. A szükséges költséget azon időben, midőn adót csak a jobbágyság fizetett, nehéz volt előteremteni, de a királynő talált reá módot. Az 1769-ben megüresedett dunaföldvári apátságot az egyetemnek ajándékozta, s a magyarországi Jézus-társaságot 10.000 frt évi járadék fizetésére köte-

lezte; később pedig az egyetem vagyonát a szegszárdi és pécsváradi apátságokkal és sellyei urodlommal gyarapította. A Jézus-társaságnak 1773-ban XIV. Kelemen pápa részéről történt feloszlatása után annak birtokaiból 1775. február 3-ikán kelt oklevelében a Boldogasszonyról címezett túróczi prépostságot és a Szt. Istvánról nevezett bozóki prépostság felét is a nagyszombati egyetemnek ajándékozta.

A nagyszombati egyetem, intézeteinek fogyatékossága miatt nemsokára elégtelennek bizonyult, azért 1777. márczius 6-án a királynő kiadta a rendeletet, hogy az egyetemet az ország határáról (hova Pázmány Péter még a török uralom idejében helyezte), Budára kell áttelepíteni; helyiségekül a kir. várpalotát és egyéb épületeket rendelte, egyszersmind Szt. István jobb kezének őrizetével is megbízta. Az egyetemmel kapcsolatos nagyszombati nyomda is Budára telepítettetett át. Az egyetemet a királynő egészen a bécsinek a mintájára szervezte, s 1780. márczius 25-én aláírta az alapító levelet (*diploma inaugurale*), melynek értelmében a birodalom egyéb főiskolaival egyenrangúvá és függetlenné tette, pallosjoggal ruházta fel, és a magyar birodalom címérével megajándékozta. Az ekként újjászervezett egyetem megnyitására a királynő 1780. június 25-ikét szemelte ki, mint 40 év előtti koronázási ünnepélyének napját. Az alapító oklevél átadására és az ünnepély kihirdetésére királyi biztosul Pálffy Károly gróf udvari alkanczellárt küldötte ki, s 1780. június 25-ikén az egyetemet Budán az egyházi és udvari méltóságok, városi kiküldöttek és a tanári kar jelenlétében királyi fénynyel felavattatta. Fejedelemasszonyunk kancellárjához Eszterházy grófhhoz intézett sajátkező

iratában fenkölt jellemének magasztos bizonyságát adta azon kijelentésében, „hogy az egyetem áttelepítésének és szervezésének öntudata vigasztalásul szolgáland még sötét sírjában is.“

1784. év végén a három világi kar Pestre telepítettetett át, a theologiai kar pedig egyelőre Pozsonyban talált székhelyet; később 1786-ban a papnövelde elkészítése után szintén Pestre került. II. József császár idején a papnöveldek beszüntetésével a theologiai kar is szünetelt, míg I. Ferencz 1805-ben azt helyreállította.

Az egyetem első ellátása Nagy-Szombatban nem volt fényes; a természettudományi és orvosi oktatásnak legelemibb feltételei hiányoztak. Budán csilagda és természetrajzi intézetek felállításával javulás állott be, s az orvosi oktatást legalább a szegények házának betegein lehetett végezni. Pesten a jogi és bölcsészeti karokat a központi egyetem helyén volt pálos-társaság klastromában, az orvosi kart az újvilág- és hatvani-utca szegletén állott jezsuitakolostorban helyezték el. Ebből a klinikumok egy része 1858/59-ben áttelepítették a mai műegyetem helyén álló Kunewalder-féle házba (sebészi és szülészeti klinikum, fiziológia és állattan). Az újabb egyetemi építkezések a kémiai intézettel indultak meg 1868-ban, s ezt követte a tudomány hajlékainak egész sorozata.

Az egyetem tanácsa már 1780-ban elhatározta, hogy az egyetem ünnepe Mária Terézia koronázási napja, június 25-ike legyen. Ezen határozatot 1784-ben Pestre történt áthelyezése után újra megerősítette. 1810-ben dr. Bene Ferencz rektorsága alatt intézkedés történt az egyetemi ünnep díszes meg-

tartása iránt, melynek értelmében az egyetemi polgárok az egyetemi zászlóval, a tanács és tanárok rendjeleikkel, a rektor és dékánok pedig jogaraikkal és a pedellusokkal testületileg vegyenek részt; az egyetem központi épületéből az egyetemi templomba vonuljanak nagymisére, s ezután az egyetem nagy dísztermébe, a hol a trón mennyezete alatt a kir. nagy kiváltságlevél és adományozási okmányok kiteendők lesznek. 1848-tól 1862-ig az ünnep csak isteni szolgálatra szorítkozott, akkor nyitotta meg Pauler Tivadar az ünnepi beszédek sorozatát az azóta lerontott régi központi egyetem nagy dísztermében. Itt tartattak az egyetemi ünnepélyek a régi központi egyetem lerontásáig; az újnak felépítéseig csak a főváros jóvoltából tudjuk ünnepeinket megtartani. A nap megválasztásában utóbb azért történt változtatás, mert a szünidőknek 1875-ben bekövetkezett megváltoztatásával az ünnepélyt június 25-ről előbbre kellett tenni, hogy az ifjúságot még a fővárosban találja, s erre május 13-a, mint Mária Terézia királynő születésnapja szemeltetett ki.

Ezen vázlatban tekintetes egyetemi közgyűlés a mai ünnep előzményeit előadtam. Mi ugyan ismerjük ezen előzményeket, de az egyetemi polgárok egy része előtt ismeretlenek lehettek, pedig nagy segítségük azok mindenkire, a ki egyetemünkkel kapcsolatban van.

Ezen történelmi előzmények után áttérek feladatomban másik részére: egyetemünk sikeres működésének feltételeire és szervezésére, s a sok kérdés közül mint legfontosabbal mindenekelőtt a tanítási és tanuló-szabadsággal akarok foglalkozni.

1. A tanítási és tanulási szabadság.

Ezek az egyetemek Achilles-sarkai, azon sarkpontok, melyekre az összes felsőbb oktatás támaszkodik, melyeknek egészséges állapotától függ első sorban az egyetemek sikeres működése. Azon mérték szerint, mely a tanszabadságra alkalmaztatik, emelkedik vagy száll alá az egyetemek színvonala.

De hát miben is áll tulajdonképen a tanszabadság? Ennek a mérlegelésére kissé távolabb kell kitérnem, mert az a felsőbb oktatási rendszer történelmi átalakulásából keletkezett, s ennek ismerete nélkül csak felszíntesen bírálható el.

A középkori egyetemek voltak a tanszabadság első telepei: a tanulók (ú. n. *scholaris* v. *studens*-ek), úgy mint most az inasok, ha néhány évi vizsga után legények (ú. n. *baccalaureusok*), azután pedig mesterek (*magistri*) lettek, mint ilyenek szabadon taníthattak is. Azon korban ennek nehézségei nem voltak, mert a tanárok javadalmaikat egészen a tanulóktól húzták; az államok, vagy városok, vagy érsekségek csak az épületeket adták, vagy ennyit sem. Tanuló és tanár együtt lakott ú. n. kollégiumokban, úgy mint most a szerzetesek a klastromokban, s ruházatuk is egyházi volt (talár és barrett); a kollégiumokban való együtt-lakás természetesen nőtlenséget feltételezett a tanárok és rektorok részéről is. Ha a kollégiumok a tanulók nagyobb száma miatt nem voltak elégségesek a befogadásra, a tanulók künn lakó egyes tanároknál helyeztettek el, s ezeket *bursa*-knak nevezték, a honnan a mai német *Bursch* név származott le.

Ezen patriarchális állapotok a XIV.—XV. században megváltoztak. Az államok és fejedelmek mind-

inkább nagyobb befolyást gyakoroltak az egyetemekre, s minthogy azokat segélyezték* is, s a tanárokat ők nevezték ki és fizették: az egyetemek feladatát úgy vélték helyes irányba terelve, ha az államnak jó hivatalnokokat, gyakorlott jogtudósokat és ügyes orvosokat nevelnek. Ily szempontból kiindulva iparkodtak az államok saját területükön egyetemeket teremteni, nemcsak a nagyobbak, de a kisebbek is, a minők akkor a szétszakgatott német és olasz területen fennállottak, hogy mindegyik a maga igényének megfelelő embereket kapjon, s részben azért is, hogy a pénz az országból ki ne menjen a külföldre. Egy másután keletkezett az egyetemeknek egész sora, különösen Németországban azóta, hogy a protestáns államok megalakultak, s ezek egyetemeket bírni óhajtottak. Megkezdődött ez 1527-ben a protestáns hesszeni herczegség marburgi egyetemének felállításával, azután következett Königsberg 1544-ben, majd a szász választófejedelemség számára Jena 1556-ban, Braunschweig számára Helmstadt 1576-ban, Altdorf 1622-ben, Strassburg 1621-ben, Giessen 1607-ben a hesszen-darmstadti nagyherczegség számára, 1621-ben Rinteln a schaumburgi herczegség, 1665-ben Kiel Schleswig-Holstein számára. Ezek közül jelenleg csak a marburgi, giesseni, jenai, königsbergi, kiel és strassburgi egyetemek állanak fenn, a többiek jelentéktelenségük miatt beszüntek.

Úgy mint a protestánsok, a katolikusok is állítottak fel felekezeti egyetemeket, így az augsburgi püspök Dillenburbán 1549-ben, Julius érsek Würzburgban 1582-ben, továbbá az érsekek Paderbornban 1615-ben, Salzburgban 1623-ban, Osnabrückben 1630-ban, Bambergben 1648-ban; azután a habsburgok Olmützben

1581-ben, Grácban 1586-ban, Linzben 1636-ban, Innsbruckban 1672-ben. Mindezek nagyobbára a Jézus-társaság gondjaira voltak bízva, de csak theologiai és filozófiai karokból állottak, némelyiken jogi kar is volt. A r. katolikus alapítású egyetemek közül jelenleg Németországban csak a würzburgi áll még fenn, s az osztrák birodalomban a gráci és innsbrucki, a többi elenyészett.

Ezen újabb egyetemeket megelőzték a középkor második felében alapított régibb francia és olasz egyetemek. Párisban keletkezett a 12. században a Notre Dame-i főiskolából az első egyetem a theologiai és filozófiai karok számára, azután Bologna következett 1158-ban főleg a jog művelésére, s a salernói iskola, (melynek keletkezési idejét nem ismerjük) az orvosi tudományok számára; követték ezeket a luxenburgi dinasztia, illet. IV. Károly császár által 1348-ban felállított prágai, s a habsburgi dinasztia, illet. IV. Rudolf ausztriai herceg által (a ki akkor csak 19 éves volt) alapított prágai egyetem 1365-ben. Utána következtek a heidelbergi egyetem 1385-ben, s a városok által alapított kölni főiskola 1388-ban, úgyszintén az erfurti 1392-ben; továbbá a husszita háboruban Németország számára elveszett prágai egyetem helyett a lipcei egyetem 1409-ben, s a rostocki 1419-ben. Ezek közül a francia forradalom idején 1794-ben a kölni, később pedig az erfurti 1816-ban megszűntek, a többiek még fennállanak.

Ezekhez a humanizmus felülkerekedésével 9 új német egyetem csatoltatott, ú. m. Greifswald 1456-ban, Freiburg 1457-ben, Basel 1460-ban, Ingolstadt 1472-ben, Trier 1473-ban, Mainz 1477-ben, Tübingen 1477-ben, Wittenberg 1502-ben, Frankfurt az Oderán 1506-ban.

Ezek közül a greifswaldi, freiburgi, tübingeni és baseli most is a régi székhelyén van; Trier és Mainz (érseki egyetemek) a mult század végén beszüntek; a többi e század elején helyét változtatta, ú. m. az ingolstadti 1802-ben Landshutba, innen pedig 1826-ban Münchenbe lett áttelepítve; a wittenbergi 1817-ben a hallei egyetemmel egyesült, a frankfurti 1811-ben a boroszlóival.

A XVIII. században Németországban még két új egyetemet alapítottak, ú. m. Halleban 1694-ben (mely azután a wittenbergivel egyesítettet), s a brandenburgi választófejedelemség számára 1737-ben Göttingenben, a mely nemsokára a legelőkelőbbé, a mágánások egyetemévé nőtte ki magát; végül 1743-ban Erlangenben az ansbach-bayreuthi herczegség alapított egyetemet. Utoljára következtek a 19. században Berlin 1809-ben, Bonn 1818-ban, s München 1826-ban; a legfiatalabb a francziáktól átvett strassburgi 1872-ben.

A felsorolt esetekből láthatjuk, mily nagy volt az iparkodás Németországban már a középkor végétől a legújabb korig egyetemek alapítására. Hasonlót tapasztalunk Olaszországban, a hol a kisebb államok és városok is iparkodtak egyetemekkel bírni, s Franciaország sem maradt el, melynek felsőbb intézetei, illetőleg karai a legrégibb párisin kívül Aix-Marseilleben, Besançonban, Bordeauxban, Caenben, Clermontban, Dijonban, Grenobleben, Lilleben, Lyonban, Montpellierben, Nancyban, Poitiersben, Rennesben és Toulouseban, s Montauban vannak. Ezek azonban a párisin kívül, — a melyben 6 kar van, ú. m. protészans theologiai, jogi, orvosi, gyógyszerészeti, természet-tudományi (faculté des sciences), és bölcsészeti

(*faculté des lettres*), — s a Montpellier-Nancyban és Toulouseban levőn kívül, a melyről ugyanez áll, csakhogy nincs theológiai karuk, — nem teljeseek. A számos olasz egyetem felsorolását elhagyom, mert azoknak viszonyai a fejtegetendő kérdésbe be nem folynak, egyébként is részint állami, részint városi vegyes jellegűk, s szervezetük miatt reánk nézve nem jelentőségesek.

A francziákat megelőzték az angol egyetemek: Oxford és Cambridge. Mindegyik nemzetnél a tanítás és tanulás módja a saját természeti jellemének megfelelőleg alakult át, középkori jellegéből többé vagy kevésbbé kivetkőzött, s a maga útjait követte.

Legkevésbbé változtak meg a középkori viszonyok az angol egyetemeken, a mi az angol nemzet konzervatív jellemével összhangban van. Ott a középkori egyetemek eredeti állapota a legjobban megtartódott: az egyetemek nem államosítottak, gazdag alapítványaikból tartják magukat fenn, s magukat kormányozzák minden külső befolyás nélkül; a tanárok egy része és a tanulók úgy, mint a középkori egyetemeken kollégiumokban (*halls*) együtt laknak, s a tanítás is a régi formában folyik, a mennyiben feladata első sorban az általános művelődés megvetése, s erre nyelvek, matematika, filozófia, történelem stb. szolgálnak, ellenben a szakképzettségre való előkészítés másodrendű jelentőségű, s arra kevesebb súly van fektetve.

Ezzel ellentétes álláspontúak a francia főiskolák. A nagy forradalom a régi egyetemeket eltörölte és szakiskolákat léptetett a helyökbe, melyeknek feladata a gyakorlati életpályák számára jó jogászokat, orvosokat, technikusokat képezni. A karok egybefoglalása

egyetemekké megszűnt, mindegyik önálló intézetté lett, s a tanárok az állami hivatalnokok közé soroltattak, a mennyiben megszabott állami fizetést húznak minden hivatalos mellékjövedelem nélkül. Ezen állapoton az 1896. július 11-diki törvény annyiban változtatott, hogy a karokat egyetemekké alakította, s főléjük egyetemi tanácsot (*conseil d'université*) szervezett, de ennek csak vitás és fegyelmi ügyekben van szava, ellenben a karok most is a régi módszer szerint szétszaggatottak, s mindegyik olyan, mint egy-egy szakiskola, melyen ilyen irányban folyik a tanítás is, a mennyiben a tanárok most is államhivatalnokok minden viszony nélkül a tanulókhoz. Az utóbbi befizeti minden trimeszterben 4-szer a tanpénzeket (melyek ott elég magasak), ezeket az állampénztár bevételezi, de a törvény értelmében nem fordíthatja másra, mint az egyetem céljaira, ú. m. tanszékek felállítására, épületekre, intézetek felszerelésére és hasonlókra. A r. tanárok hetenkint csak néhány előadást tartanak a szakma válogatott részeiből, s így a tanuló nem nyer áttekintést az egész tárgyról; ezt a rk. tanárok (*agregé*) és tanársegédek kurzusaiból kell merítenie. A gyakorlati oktatásba a r. tanár nem folyik be, a gyakorlatok külön rk. tanárookra (*chef des travaux*) vannak bízva, a mi nem előnyös, mert az összhangot és egybevágást az elméleti oktatás és gyakorlati kiképzés között lehetlenné teszi. Vannak ú. n. szabad tanfolyamok (*cours libre-k*) is, melyeknek értelmében minden okleveles ember hirdethet előadásokat az egyetemi tanács engedelmével; ezeknek legalább 10 órára kell terjedniök, s az engedély minden évben újra kikérendő.

Tapasztalták ezen rendszer elégtelenségét Francia-

országban már régebben is, s az elfogulatlanok kénytelenek voltak a német rendszer előnyét elismerni, de behozatala ellenszenvre talált, s a karok ellenkezése miatt nem volt keresztülvihető, melyek a régi szakoktatás mellett foglaltak állást. Ekkor a közoktatási kormány mást gondolt ki: maradjanak meg a karok a gyakorlati pályákon való kiképezés mellett, ellenben a tudományos kiművelésre szolgáljanak az ú. n. főiskolák (ú. n. grand école-ok) minők a Sorbonne és Collège de France, és mások. A Sorbonne alapját XIII. Lajos királynak káplánja Sorbonne Róbert abbé vetette meg egy házzal 1250-ben, a Collège de France-ot pedig I. Ferencz király alapította. Ezekhez Duruy kultuszminister 1868-ban az École des hauts études pratique-t csatolta, mely azonban költséghiány miatt saját épületet nem kapott, és a Sorbonne s a Collège de France helyiségeit vette igénybe. Ezen főiskolákon főleg a filozófiai, történelmi és matematikai szakmák taníttatnak, s minden intézetén egészen ingyenes a tanítás, még a gyakorlatokra is bárki jöhet és mehet, — a mit Lot Ferd. a francia felsőbb oktatásról írt munkájában (*L'enseignement supérieure de France*. Paris, 1892.) az omnibuszburóba való be- és kijáráshoz hasonlítja. A tanár csak válogatott fejezeteket ad elő, hetenkint csak néhányszor tart órát, s taníthat egészen tetszése szerint, a gyakorlatokon pedig nagyobbára a segédei által helyettesíteti magát. Vizsgákat és szigorlatokat a főiskolákon nem tartanak, s ennek megfelelőleg oklevelek sem adatnak ki.

Ez a tanítási és tanulási szabadság ideálja, mert nincs feszélyezve sem az előadandó tárgy összesége, sem fizetési terhek által, a miből azt lehetett volna

várni, hogy ezen intézetek virágzásnak fognak indulni annál is inkább, mert kiváló tanerőket alkalmazott a kormány, a mi abból is kiderül, hogy sokan közülök a franczi akadémia (l'Institut) tagjai.

Azonban mi volt az eredmény? Az, hogy az École des hautes études-t csak eleinte, az újság ingerének befolyása alatt látogatták népesebben, a másik két főiskola mindig gyéren volt látogatva; a hallgatóságban a buzgalom, a mint a tanítás szellemével megismerkedett, lankadt, s jelenleg a „Collège de France“ előadásait alig látogatják, a „Sorbonne“ pedig, a melyet a kormány valóban pazar fényben szerelt fel tantermekkel és nagy díszteremmel úgy, hogy megtekintése Páris nevezetességei közé tartozik, csak ünnepélyes alkalmakkor tartott nagyobb előadásokon vonzza oda a vegyes közönséget, férfiakat és nőket egyaránt, midőn általános érdekű kérdések szónoki eleganciával adatnak elő, s már a vegyes közönség előképzettsége miatt sem vehetők fel az exakt tudományok napirenden levő témái. Irodalmilag is keveset hallunk ezen intézetek működéséről; a legkisebb német egyetem többet közöl, mint a nagyhírű franczia főiskolák együttesen.

Az említett franczia intézetek példái nyilván bizonyítják, hogy a tanítási és tanulási szabadság egymagában a legszélesebb terjedelemben alkalmazva sem elégségesek siker felmutatására, ha a berendezés nem nyugszik egészséges alapokon, bármily kitűnő tanerők működjenek ott. Itt is bevált Cicero mondasának az igazsága, a melyet az orátori túlbuzgalomról mondott: A sok rosszabb, mint a kevés. Oly tanítási és tanulási szabadság, melynek minden szabad, s a mely nincs szabályozva, nem vetekedhetik a helyes

mederbe terelt tanszabadsággal. A folyamnak meg kell ugyan hagyni a maga útját, nem szabad folyását megszüktetéssel a gátokat elsodró áradattá tenni, de egészen gátok nélkül hagyni sem tanácsos, mert kiönt és a viruló földeket elpusztítja. Így van ez a tanszabadsággal is: csak ilyennek árnyékában talál a tudomány megpihenést és szedi gyümölcseiből táplálékát, de csak úgy, ha az árnyékból ki nem mozdul; a mint azt elhagyja, a nap égető sugarai szabadreptű szárnyait leperzselik, s akkor hiába kesereg vesztésén, az elmulasztott időt pótolni nem képes.

Egészséges alapokon a tanszabadság a német egyetemeken, s az olyanokon van meghonosítva, melyek hasonló berendezésűek, ú. m. a svájcz, belga, skandináviai, skót, osztrák egyetemek; ezekhez sorolhattuk eddig a magyar egyetemeket is, s újabban a legtöbb északamerikai egyetemet. Ezeknek egyesein némi eltérések vannak ugyan, de működésük majdnem oly sikeresnek mondható, mint a német egyetemeké.

A siker első sorban a tanítási szabadság helyes szabályozásától függ, a mihez hathatósan hozzájárul a nemzeti bélyeg is. A hol a tudományt nagyra tartják, s a mely népben az idealizmust a tudományért a praktikus haszon után járó hajsza ki nem oltotta, ott a felsőbb oktatás meghozza a maga gyümölcseit; azon nemzetben a jellemet megszilárdítja, a képességeket fokozza, a mivel csak a maga javát szolgálja, mert vagyont és hatalmat ad. Erre elég példa van a történelemben. Görögország hatalmának tetőpontján akkor állott, midőn népe a szépért és idealizmusért rajongott, midőn tudomány és művészet tetőpontján állott. Perikles és kortársai idejében volt az, midőn ama maroknyi nép bámulatos elszántságával képes volt

a nyers perzsa erőnek ellentállni, s azt meg is törni. Midőn pedig az idealizmust, a honszeretetet az önzés, a haszonlesés, a tudományt és művészetet a vagyonszerzés és élvezetek utáni hajsza Görögországból kiűzték, beállott a hanyatlás korszaka, beállott az egyetlenség, s a hellén nép ellenségeinek martaléka lett.

A németek most a tudományban ugyanazon fokon állanak, mint a görögök hatalmuk tetőfokán: uralják az irodalmat és kijelölik az irányt, mely a tudományban sikerre vezet. Ezen sikerben nagy része van a német egyetemnek egészséges szervezetének, s első sorban a tanítási és tanulási szabadságnak. A német és német rendszer szerint alakított egyetemek a középkori szervezetből többet megtartottak, mint a francziák, de az angol konzervatív rendszer mellett sem maradtak meg: a helyeset megtartották, ellenben az ósdból kivetkőztek. Állami intézetekké lettek ugyan, a mennyiben állami felügyelet alatt állanak és az állam a fentartásukhoz jelentékeny áldozatokkal hozzájárul; de az egyetemek fejlődési idejéből nevezetes intézkedéseket megtartottak, ú. m. megvan belső ügyeikben az autonómiájuk, a mennyiben maguk választják hatóságaikat: a rektort és dékánokat, meghívással töltik be a tanzékeket, s a mi különösen fontos: a tanításra való jogosultságot a magántanároknak a karok adják meg; ez kizárólagos joguk, a mibe a kormány csak megerősítéssel folyik be.

De mindez másodrendű jelentőségű azon körülménnyel szemben, hogy a német egyetemek nem a praktikus kiképzésre fektetik a főszúlyt, bár ezt is szem előtt tartják és el nem hanyagolják, hanem a tudományos bűvárkodás az, a mit nagyra tartanak, s a melyben összes erejük és fölényük más rendszerű

egyetemekkel szemben van. Minden tanszék betöltésénél első sorban arra tekintenek, hogy a dóczensek köréből kikerülő, vagy más tanerő tudományos munkálkodásával a képességet kimutassa arra, hogy az ifjúságot a tudomány szellemébe be tudja vezetni; nemcsak ismereteket tud velők közölni, hanem egyéniségével, szellemi képességeivel szeretetet tud bennök a tudományhoz felköltetni; nem a dialektika, a fényes szónoklat a fő, nem a forma a cél, hanem az érvelés, a gondolkodás és meggyőződés felköltése, a helyes ítélet megszerzése az, a mi az összes tanítás gyúpontját képezi.

Igaz ugyan, hogy ezen szervezetnek elfajulásai is vannak, de hol van emberi intézmény, a melyen ilyenek hiányoznak? Az elfajulások közül megemlítendő a túlságos irodalmi termelés; de ezek egy részének mégis van értéke, s ez ha kevés volna is, a selejteset bőven kipótolja. Egy másik hátrány az, hogy a bűvárlati főcél az előadásokban pongyolaságot eredményezhet; de az ilyen esetek a ritkábbak közé tartoznak, s egészben véve mondható, hogy a tanítás Németországban megtalálta a helyes utat és egészséges alapokon nyugszik. A szónoki előadások, melyek fényökkel vakítanak, csak rövid ideig vonzóak; az ilyenek, ha nem kapcsolatosak valódi tudományos szellemmel, csak ideig-óráig kötik le a hallgatóság figyelmét; az érdeklődés rövid idővel apad, s a hallgatóság fogy; ezt a tapasztalat mindenütt megerősítette. Nem tagadható ugyan, hogy a szabatos, világos és szónoki előadásnak meg van a maga hatása; de ennek nem szabad az óhajtott eredmény másik részét: a tudományos meggyőződést a helyéből kiszorítania; a kettőnek lehetőleg karöltve kell járnia, s

ha már az egyiknek apadnia kell, mert e két képesség ritkán központosul egy egyénben, úgy ez inkább a szónoki képesség, mint a tudományos meggyőződés rovására essék.

Az egyetemek a legfelsőbb tanintézetek, melyeken a tudományos bűvárlati szellemnek hiányoznia nem szabad, s azok, kik a tanítás élén állanak, ne csak megszerzett ismeretek közlői legyenek, hanem maguk is közreműködjenek a tudomány előbbrevitelében. Igaz ugyan, hogy ezen cél elérésében mainap az egyetemek már nem állanak egymaguk: az akadémiai és tudományos társulatok ugyane célú tettek feladatukká, de ezeknek nincs közvetlen befolyásuk az ifjúságra, s nem hatnak személyes érintkezésükkel ezek jellemének kiművelésére, éppen azon elemre, a melytől az állam jövője függ. Azért oly nagy jelentőségű a felsőbb oktatásügy, mert a haza sorsát intézendő elem jelleme azon években, midőn a kedély, az elme, az irány még hajlékonyak, a felsőbb oktatás helyességével arányban fejlődik vagy hanyatlak. Ezen körülmény egymagában lerontja azoknak okoskodását, a kik az egyetemi tanulmányokban csak néhány eltöltendő évet látnak az iskolapadokból való kilépés és a gyakorlati életbe való átmenetel között; a kik azon nézetten vannak, hogy az igazi tudományos élet csak az oklevél megszerzése után indul meg, s egész addig a fiatalságot szabad mozgásában vizsgákkal, kollóquiumokkal, felügyelettel korlátozni kell; elő kell írni mit, mikor és hogyan tanuljon, adjon minél többször számat arról, mit tanult, s megfelelt-e a kiszabott követelményeknek.

Hát én nem tagadom, hogy így is lehet eredményeket elérni, s elismerem, hogy a tanulási kényszer-

rel is lehet valamiképen célhoz jutni, csak hogy az eredmény így távolról sem az, mely a felsőbb oktatás céljait jól szolgálja. 18—24 éves fiatal embereket nem lehet olyan iskolamesterséggel, minő a középiskolában honos, fegyelemben tartani; azokra más mérték kell, és más szellemben kell reájuk hatni, a mi pedig abban áll, hogy tanulását a fiatalság saját maga szabályozza, hogy kötelességeinek teljesítését saját jelleméből merítse, mert csak így lesz képes a nemsokára bekövetkezendő teljes szabadságban és magára hagyatottságban olyan előiskolára szert tenni, a mely nélkül utóbb a maga erejéből meg nem állhat. Ez ugyan veszedelmes iskola, melyben nem egy szegte már a nyakát, de nincs jobb, mely biztos célhoz vezet. Igaz ugyan, hogy a ki mellé vezető van rendelve, az az útját el nem téveszti, ellenben, a ki magára hagyatva keresi az útját, az eltévedésnek ki van téve. De az ily tévedések nem mindig károsak, ellenkezőleg időnként hasznosak, mert a jövőendőben a helyes út megválasztására indítják az illetőket. Végül is be fog állani egyszer azon idő, hogy vezető nélkül kell a fiatal embernek boldogulnia, és pedig olyan időben, midőn a tévedések sokkal károsabbak, mert az életbe mélyebben bevágnak, mint az egyetemen, a hol a hatósági és szülői felügyeletnek némi foganatja mégis van. A ki valamely országot meg akar ismerni, annak nem szabad mindig az egyenes utat követni; a mellék-ösvények keserű csalódásokra is vezethetik ugyan, de a vidék alapos megismerése csak ezekből meríthető; ott nem várt és nem remélt szépségekre akad, melyekről az országúton haladónak nincs fogalma.

Mindezek alapján a tanulás és tanítási szabadságnak feltétlen híve vagyok, hiszen magam is ebben

az iskolában nevedtem fel, s nincs okom megbánni, hogy ez így volt. De hát ki is ne volna híve a tanszabadságnak, a ki a felsőbb oktatás szellemébe behatolt? s mégis eltérők a módozatokról a vélemények, melyek szerint az kezelendő.

A tanszabadságot hazánkban a magyar kormány hozta be 1848-ban, de tényleges alkalmazása Thun Leo gróf rendeletéből csak az 1850. év után lépett életbe az abszolút kormány idején, midőn kimondatott, hogy minden tanuló maga választhatja tantárgyait, s a tanárok taníthatnak meggyőződésük szerint. Ennek értelmében a tanításra sem a dogmának, sem politikai, sem bármely külső befolyásnak érvényesülnie nem szabad; egyedül az igazság keresése és közlése legyen a cél, mely a tanár előadásait irányítja. Ezen szabadság behozatala volt századunkban a legnagyobb vívmány a felsőbb oktatás terén. Nem mindig volt ez így, s hogy ennek a jelentőségét méltassuk, a multakra kell visszapillantnunk, s minthogy tanulmányi viszonyaink 1848-ig a bécsi egyetem mintája szerint kezeltettek, ebből kell kiindulnunk.

A bécsi egyetemet IV. Rudolf herczeg kezdeményezte 1365-ben, s mintájául a párisit szemelte ki, melyben a XII. század óta a theológiai és filozófiai irány volt túlsúlyban. IV. Rudolfnak az egyetem alapítási évében bekövetkezett váratlan halála után az egyetem tulajdonképeni felállítója öccse és utóda III. Albert volt, a ki 1377-ben egy házat adományozott tanításra. A humanizmus életregerjedésével a bécsi egyetem nem remélt virágzásnak indult; III. Frigyes császár alatt 7000-re ment a hallgatók száma, s akkor számosan keresték azt fel Magyarországból is. Azonban egyházi és világi viszályok beálltával,

továbbá a török ostrom, s az 1521-ben öldöklő pestis miatt az egyetem majdnem egészen elnéptelenedett: 1526-ban 100, 1532-ben pedig csak 12 volt a hallgatók száma. Ezen szomorú állapot I. Ferdinánd uralkodása óta (1531.) némileg javult; a fejedelem látta Németalföldön a louvain-i (Leuwen) és utrecht-i virágzó egyetemeket, s ezek mintájára óhajtotta a bécsit újra szervezni. Az egyetem élére tanulmányi ügyhatóságot (consistorium) állított, melynek tagjai a négy dékánon kívül négy prokurátor, s az egyház képviselőiben a kancellár volt. 1534-ben az egyetem superintendens neve alatt igazgatót kapott, a kinek kötelessége volt az előadások megtartását ellenőrizni, s tapasztalt rendetlenség esetében a tanárok fizetéséből levonásokat rendelhetett el. Az egyetem állami intézetnek nyilvánított, ez fizette a tanárokat (gyengén: 140—300 frt évi fizetéssel), s tartotta fenn az épületeket. Így ment ez 1623-ig, midőn II. Ferdinánd a theologiai és filozófiai karokat a Jézus-társaságnak átadta, a kik azokat saját intézményeiknek megfelelőleg szervezték. Ekkor a haladás megakadt majdnem másfél századon át, s tartott a Jézus-társaságnak XIV. Kelemen pápa által 1773-ban bekövetkezett eltörléséig.

A felsőbb oktatás átalakítása és újjászervezése dicső emlékeztető fejedelemasszonyunk Mária Terézia alatt indult meg, a kit a természet ritka erényekkel és érzékkel ruházott fel helyes tanácsadók megválasztására. A II. György hannoveri királytól alapított göttingeni híres Georgia Augusta-egyetem szervezete lebegett a királynő szemei előtt, s szerencsés volt az orvosi tudománykar újjászervezésére a híres Van Swieten Gellértet megnyerni, a kit a fejedelemasszonynak

tulajdon nővére Marianne, Németalföld kormányzója ajánlott 1745.-ben. Van Swieten Boerhawenek, a híres leydeni tudósak volt a tanítványa, s egy ideig habozott az elhatározásával a Bécsbe menetelre, mert függetlenségét az udvari életnek nem akarta feláldozni; de midőn a fejedelemasszony neki sajátkezü levelet írt, melyben teljes függetlenségét és rendelkezéseinek feltétlen végrehajtását biztosította, ezen nagylelkű kérésnek engedett, s 1749.-ben udvari orvosi állását Mária Terézia mellett elfoglalta. Valamint Van Swieten az orvosi kart, úgy reformálta a theológiát Rautenstrauch Ferencz, a jogit és bölcsezt a göttingeni mintájára Martini Károly és Sonnenfels, a kinek örök érdeme van a bűnvádi eljárásban a tortura eltörlése által. A többi karra a Jézus-társaság tagjai helyett világiakat alkalmaztak, de az előadási nyelv latin maradt. A kormány előírta a használandó tankönyveket és felügyelt e rendelet megtartására, kollóquiumokat és vizsgákat rendelt el, és mindezeknek ellenőrzését egy igazgató felügyeletére bízta. A tanzsékek nyilvános írás- és szóbeli konkursus alapján töltettek be, melyekről a szaktanárok véleményét adták, de a tanárokat a kormány nevezte ki. Fő feladatukká jó hivatalnokok nevelése tétetett, ellenben a tudományos kiképezés alárendelt jelentőségűnek nyilvánított.

Ezen bürokratikus szellem az egyetem felvirágzására bénítólag hatott, sőt ez még fokozódott I. Ferencz császár alatt, a kit a francia forradalom és a napoleonizmus a szabad eszméktől elidegenítettek úgy, hogy hosszú uralkodása alatt a bécsi egyetem középiskola színvonalára süllyedett.

Az 1848.-ban bekövetkezett márcziusi események végre meghozták a felszabadulást a felsőbb oktatás-

ügyre is. A bécsi tanárok által V. Ferdinándhoz benyújtott emlékirat nyomása alatt az első osztrák közoktatási miniszter br. Somaruga kimondotta a tanszabadság szükségességét az osztrák egyetemeken, s ezt 1849. október 13-án az új miniszter Thun Leo gróf életbeléptette. Ezzel az addigi bürokratikus rendszer megdőlt és a karok autonómiát kaptak hatóságaik megválasztására. Ehhez járult az 1850/51-ki tanévtől kezdve az addigi 30 frtos tanpénz helyébe a személyes tandíjak behozatala, a mit Thun Leo gróf a császárhoz intézett fölterjesztésében azzal indokolt meg: „hogy az ingyenes tanítást a hallgató kevésre becsüli, ellenben az anyagi áldozatokkal járó tanítás a hallgatót annak a kihasználására serkenti“.

A bécsi és osztrák egyetemek mintájára alakultak az abszolút kormány megszűntetéséig a budapesti egyetem viszonyai is. Van Swieten befolyására és azért is, mert már az 1722.-diki országgyűlés kimondta, hogy hazai iskoláinkban a theologiai és jogtudományokon kívül a többi tudományok is taníttassanak, Mária Terézia elhatározta az orvosi kar felállítását a nagyszombati egyetemen, s ezt 1769. november 7.-én kelt legfelsőbb elhatározásával kimondta; de az építkezések és berendezések elhúzódása miatt az orvosi oktatás csak az 1770/71-diki évben indult meg. A nagyszombati egyetem a bécsinek mintájára szerveztetett és élén főigazgató állott. A kir. egyetemi tanulmányi igazgatóság (consistorium) mellé egyetemi hatóság (magistratus) volt rendelve a rektor-kanczellár- és négy dékánból, de az utóbbiaknak működése csak a szertartásoknál volt, ellenben a consistorium kezelte a tanulmányi és fegyelmi ügyeket. Az 1777.-iki tanulmányi rendtartás (ratio educationis)

ezen viszonyokon csak annyit változtatott, hogy a consistorium nevét egyetemi tanácscsá (regius universitatis senatus) változtatta, egyébként hatáskörük a régi maradt. II. József császár alatt a consistorium megszűnt, s az egyetemi ügyek vezetése az egyetemi tanácsra, a karok igazgatása pedig a dékánokra utaltatott. Az 1806.-ki tanulmányi rendtartás az elnöki és alelnöki állást visszaállította, s azokra bízta az egyetem főfelügyeletét, egyébként az egyetemi tanács szervezete meghagyatott.

Ilyen maradt a budapesti kir. egyetem szervezete 1848.-ig, midőn a magyar kormány azt a közoktatási miniszter felügyelete alá helyezte, s kimondotta a tanítási és tanulási szabadságot. Az 1849.-ben bekövetkezett gyászos események befolyására az abszolút kormány 1850. április 12.-én kiadott rendelete meghagyta, hogy az egyetemi hatóságot a teljhatalmú magy. kir. biztos nevezi ki, s ennek alapján 1849/50—1858/59-ig a karoknak kinevezett rektorai (Virozsil Antal 11 évig) és dékánjaik voltak, de a tanszabadság egészen úgy, mint az osztrák egyetemeken a személyes tandíjrendszerrel együtt behozatott. 1770.—1848.-ig a felsőbb hatóságok által átvizsgált és jóváhagyott tankönyvek voltak előírva, s félévi és évi vizsgák tartattak. Ezen kiskorúságot az 1848.-iki törvény megszüntette, s az 1867. provizórium érvényben hagyta; így tanító és tanuló a felsőbb oktatás fontosságához és méltóságához illő szabadságot kaptak.

Nehogy azonban valaki, a ki kevésbé beavatott, a tanszabadság alatt teljes tanulási és tanítási önkényt értsen. Az államnak megvan a joga, sőt kötelessége a tanszabadság helyes mederbe való terelésével annak eshető elfajulásait fékezni. A szabad-

ság egyedül a tudományos meggyőződés szabad nyilvánulására vonatkozik, egyebekben a tanár az álláshoz kötött kötelelességeknek eleget tenni tartozik, s ennek ellenőrzésére annál, a ki hivatását átérzi, nincs is szükség. A tanuló részéről a tanszabadság egyedül a tárgyak és tanárok szabad megválasztási jogára terjed ki és arra, hogy tanulmányainak sorrendjét maga állíthatja össze; lássa ő a káros következményeket, ha ezekben az utasítás ellenére oktalan beosztást követ. A megválasztás ideje úgyis szabályozva van az időnként tartandó vizsgák és szigorlatok által; ilyenekre senki sem jelentkezhetik, mielőtt ama vizsgákra megkívánt tárgyak hallgatását kimutatja. S ez nézetem szerint tökéletesen elégséges, sőt nálunk már most is több, mint a német egyetemeken, mert egyetemünkön igen sok az ú. n. kötelezett tantárgy, ott pedig igen kevés. A rövid időközökben bekövetkező vizsgázással bizonyos határon túlmenni nem kívánatos, ez a meggyőződésem. Az állam megkívánja azt, hogy a tanuló a gyakorlati életbe való kilépésnél szerzett ismereteit kimutassa, s az állam által e célból megbízott közegek jól cselekszenek, ha a lehető legnagyobb mértéket alkalmazzák. Könnyű vizsgázás a kiképzés elselejtezésére vezet, ezt az illető kandidátusok, de még jobban a közönség, mely ilyeneknek kezére kerül, megérzi. Kurta időkből egymás után következő vizsgázás és kollóquiumok az illetőkben azon illúziót keltik, hogy az elvégzettek már túlestek; a kisebb részletek nem indítják a tanulót az egész tárgy áttekintésének a megtartására; azonkívül elvonják a nem kötelezett tantárgyak hallgatásától, mert a holnap leteendőt tartja szem előtt, sőt az előadások látogatására és nyugodt

meghallgatására is hátrányosak, mert a néhány nap múlva bekövetkezendő köteles kollóquium a főgondja. Most is már úgy állunk, hogy előadásainkban a bekövetkező vizsgákat megérezzük; a mint azok a félévek végén sorrenden vannak, a hallgatóság jelentékenyen fogy, mert vizsgára készül. Ha már ez így van most és el nem kerülhető, akkor legyen legalább minél ritkábban így; még a mostani vizsgákat is apasztani kellene, nemhogy szaporítani kollóquiumokkal.

Ha a német ifjúság meg lehet félévi vizsgák és kollóquiumok nélkül, és ott az egyetemi oktatás ily rendszerrel jó sikert mutat fel, miért alkalmazzunk mi a mi ifjúságunkra más mértéket? Nem tapasztaltam, hogy a mi ifjúságunkat, habár középiskolai képzettsége kívánni valót még enged, jellem és akaratérő nyilvánításában a német ifjúsággal való egybevetéstől féltetni kellene. Csak a fővizsgák és szigorlati rend legyenek helyesen beosztva, úgy a rövid időközben bekövetkező vizsgázások és kollóquiumok szüksége elesik. Ez a nézetem az orvos-természettudományi és filozófiai szakmákról, melyeknek lényegét ismerem. Hogy ezen mérték a jog- és államtudományokra kiterjesztendő-e, annak a bírálatára nem érzem magam illetékesnek. Lehet, hogy sajátos viszonyaink, melyek a nagy tömegnek a jog- és államtudományi karra oly arányban való tódulását eredményezik, mint azt seholsem találjuk, mindamellett a tantermek oly néptelenek, mint seholsem: külön intézkedéseket tesznek szükségessé, melyek másképen, mint rövidebb időközökben bekövetkező ellenőrzéssel nem fogatosíthatók.

Teljes tanszabadság esetében a tanulók nyilván tartására szükség nincs, pl. a német egyetemeken

katalogus-olvasást nem ismernek. A párisi egyetemen a tanuló személyesen tartozik beiratkozni, s így van ez nálunk is, a hol azonosságát indexébe iktatott fotografiával igazolja. Párisban minden trimeszteren a titkárság a fekete táblán hirdeti, hogy mely napokon tartozik a tanuló a titkári irodában megjelenni, a hol e célra készletben tartott könyvbe nevét sajátkezűleg beírja; a ki ezt elmulasztja, vagy mással végezteti, ennek kiderítése esetében trimeszterét veszíti. Minthogy a tanulónak a trimeszter elején is személyesen kell jelentkeznie, ez 8-szor való megjelenést tesz szükségessé, ily gyakori eset pedig messziről a fővárosba való utazást igen megnehezíti, tehát okvetlenül valami haszna a fővárosban való tartózkodásra van.

A katalogus-olvasás nézetem szerint nem főiskolára való, egyrészt mert többszöri alkalmazás esetén látogatottabb előadásokon a tanítási óra elvész, másrészt a személyek nem is ellenőrizhetők. Ritkán is alkalmazzuk, s akkor sem szívesen. Azért a francia ellenőrzési rendszer behozatala megfontolást kíván, s talán javítható úgy, hogy az ellenőrzési könyvbe az illető a félév elején nevét bevezeti, s a félév közben kétszer kiírt napokon melléje írja, hogy az írás egybevetéséből az ellenőrző irodatiszt esetleges visszaélést azonnal észrevegyn és megtehesse a rektornál a feljelentést.

2. A tanpénz-rendszer.

A jelenlegi tanpénz-rendszer 1890. július 6-án kelt legfelsőbb elhatározással hozatott be, melynek értelmében az addigi személyes tandíjak be lettek szüntetve, s helyükbe egységes tanpénz lépett életbe.

Azóta 9 esztendő telt el, nem hosszú idő ugyan végleges ítéletre, de mégis számbavehető, hogy a régibb állapotoknak az újabbakkal való egybevetésére kísérlet tétessék. Az ügy személyes oldala miatt erre ugyan nem szívesen vállalkozom, de azért, mert az egyetem működésére a tanpénz-rendszer állítólag szabályzó befolyással van, most, a midőn szervezeti tervekkel állok elő, egyszerű hallgatással e kérdést sem mellőzhetem.

Tudvalevő, hogy a mostani újabb tanpénz-rendszer némely kar óhaja értelmében, ellenben másoknak és egyes tanároknak különvéleménye ellenére lett életbe léptetve. Az új rendszer védői azt állították, hogy a régibb személyes tandíj a mi viszonyainkhoz nem való, mert nálunk verseny úgy sincs a tanárok és egyetemek között, mint Németországban; azután visszaélésekre ad okot, s nem is illő, hogy a tanár a tandíj miatt a hallgató irányában függésben legyen. Megállapított tanpénz esetében ezen hátrányok elesnek, s ez a tanulónak szabadabb mozgást enged, mert tetszése szerint hallgathat annyi tárgyat és résztvehet annyi gyakorlatokban, a mennyire hajlandósága és ideje van.

Ennek ellenében a régi személyes tandíj védői azon véleményen voltak, hogy ez jobban szabályozza a tanár működését és nagyobb buzgalomra serkenti kötelessége felett álló órák és gyakorlatok tartására is, mint a megállapított javadalom, mert buzgalmának lankadása esetében hallgatói és ezzel arányban jövedelmei is fogynak. Utaltak Németország nagy túlsúlyára más államokkal, pl. Francia- és Olaszországgal szemben, s ezt vonatkozásba hozták a személyes tandíjjal ott, a megszabott tanpénzekkel emezeken. Azon-

ban ezen érvek nem győztek, s a személyes tandíjak eltörlésével nálunk a félévi állandó tanpénzek behozattak.

Ugyanezt a rendszert valósították meg azóta az osztrák és porosz egyetemeken is, csak hogy más beosztással.

Nálunk a befolyt tanpénzek a tanárok fizetései- nek és kárpótlékainak javítására és az újonnan kineve- zendő tanárok számára megszabott jutalék fordítására határoztatott; a régibb tanárok e helyett bizonyos százalékokat húznak; azonkívül az állampénztár és a magántanárok is kapnak bizonyos százalékot, végül egy ú. n. rezervált alap is teremtetett.

Ausztriában a szabályozás majdnem úgy történt, mint nálunk, de azon nevezetes eltéréssel, hogy a régibb tanároknak választására bízott az új, vagy a régi rendszert elfogadni. Az eredmény az lett, hogy a nagy tandíjjövedelmeket élvező tanárok a régi tan- díjrendszer mellett maradtak meg, különösen a fiata- labbak, mert kilátásuk van azt hosszú időn át élvezni, ellenben a kisebb tandíjjövedelműek, s még a nagyob- bakat élvezők közül is az idősebbek az új rendszert választották, mert fizetésök felemelésével a koruk miatt hamarabb élvezendő nyugdíj magassága emelkedett.

A német államok közül a személyes tandíjat eddig csak a porosz egyetemeken változtatták meg, a többiekben még fennáll. Azonban a porosz egyete- meken a változtatás lényege nem olyan, mint nálunk, vagy az osztrák egyetemeken, hanem oda csúcsosodik ki, hogy a személyes tanpénzek serkentése megmaradt, ezt ott igen fontosnak és a tanítási működés sark- pontjának tartották, azért meghagyták; csak abban lépett be változtatás, hogy a nagyobb tandíjasokat

megapasztották a kevesebb jövedelmű tanárok javára. Berlinben minden tanár az előadásaiért befolyt tandíjából a 4500 márka feletti összeg felét az állampénztárba beszolgáltatja (vidéki egyetemeken 3000 márka feletti összeg felére vonatkozik ugyanez), az így befolyt összegek kisebb jövedelmű tanárok fizetéseinek javítására fordíttatnak; az erre vonatkozó törvény azonban csak a kihirdetése után kinevezendő tanárookra érvényes, a működésben levők megtartották személyes tandíjaikat egészében; e tekintetben lényeges eltérés van a mi viszonyainktól, a hol a szerzett jogok el nem ismertettek. Másutt e tekintetben méltányosabban ítéltek, hisz még Bécsben is szabadságában áll a tanárnak a választás a régibb, vagy újabb rendszer között, Poroszországban pedig a régieket egészen kivették az újítás kényszere alól.

Az eddigi tapasztalatok alapján és személyes meggyőződéseim szerint egyetemünk működésére a személyes tandíjak eltörlése nem hatott ki lényegesen, s azoknak aggodalma, a kik róla a tanítási buzgalomnak bekövetkezhető csökkenését jósolták, nem valósult meg. Sajnos is lett volna és oktatásügyünket nem helyezte volna előnyös világításba, ha ily kicsinyes okokból máris hanyatlás állott volna be. Azonban nemcsak a jelenre, hanem a jövőre is kell gondolni, nemcsak a mostan működő régibb tradíciókban nevededett meglevő tanerőket, hanem a későbbieket is figyelembe kell venni, s e tekintetben kétségtelen, hogy idővel új tanerők beállításával bizonyos ingadozások állhatnak be, melyeknek kiegyenlítéséről kellő időben gondoskodni kell.

A tisztán elméleti előadásokra lényegtelen az, hogy kevés, vagy sok-e a tanár hallgatója: az előadási

idő sem hosszabb, sem rövidebb, s a kötelességteljesítés mindkét esetben majdnem egyforma munkával jár. Ha a tanár hivatását átérzi, azon körülmény, hogy nagy hallgatóság mellett személyes tandíj esetében növekednének a jövedelmei, buzgóságára befolyással nincsen; a kire pedig van, arról bátran mondható, hogy személyes tandíj esetében sem állana hivatásának magaslatán, mert tudásával kalmárkodik, a mi pedig a tudomány szabadságához nem méltó.

Azonban merőben másképen áll az ügy a gyakorlati oktatásnál, minők az orvos- és természettudományi karokon folynak. Igaz ugyan, hogy a tanár ezekre is megszabhatja az idejét, s azt bizonyos órákra terjesztheti csak ki, tekintet nélkül a dolgozók számára. De így a gyakorlati oktatás rosszul lesz ellátva, mert oly gyakorlatok, melyeken 50 vagy több dolgozó vesz egyidőben részt, az ilyen számmal való rövid idejű foglalkozás tisztán illuzórius, hisz alig jut 1—2 percz egyre-egyre, máris letelt 1 vagy 2 óra, s a tanár a dolgozó-teremből távozik anélkül, hogy jelenlétének valami haszná volna.

Ezen hátrány bekövetkezhetőségét már mások is hangoztatták, s érvül hozták fel annak idején a személyes tandíj megtartására. Azonban az ellenkező állásponton levők azzal állottak elő, hogy a gyakorlatokat úgyis nagyobbára az adjunktusok, tanársegédek és gyakornokok vezetik; a tanár működése ott inkább csak felügyeleti természetű, s reá nagy terhet nem ró.

Megengedem, hogy azt így is el lehet végezni, s ez a tanárra kényelmesebb is, de meggyőződésem az, hogy a mely tanár a gyakorlati oktatást így látja el, az rosszul teljesíti kötelességét és működéséből az oktatásügyre rendkívüli kár háramlik.

Mert az orvos-természettudományi szakmákban nem az elméleti előadások a lényegesebbek, ámbár ezeknek is nagy a jelentőségük, hanem sokkal fontosabbak a gyakorlatok, mert ott sajátítja el a hallgató azon kézi ügyességeket, melyekre az életbelépésnél folyton utalva van; ott győződik meg érzékeivel arról, a mit az elméleti előadáson csak kivonatban és futólag a tanártól hallott, talán meg sem értett jól; a gyakorlatokon győződik meg képességeiről és gyengeségeiről, s ilyenek megismerése esetében azoknak kiköszörülésére serkentetik; végül a gyakorlatokon van alkalma a tanszemélyzettel való személyes érintkezéssel buzdítást és munkálkodásra új impulzusokat nyerni.

Mindezek igen fontos indokok arra, hogy a gyakorlatokra a tanár a legnagyobb buzgalmával befolyjon, s idejéből a mennyit csak lehet, ezeknek szentelje. De ezen idő nem lehet ugyanaz sok, vagy kevés dolgozó esetében; 10—15 dolgozó számára az útmutatások megadására elég lehet egy vagy másfél óra, de a hol 30—40 és több dolgozik, — pedig éppen a kötelezett gyakorlatokon, a későbbi működésre fontosabbakon van a nagyobb szám, — ott a tanár bármennyi időt szentel azoknak vezetésére, az még mindig inkább kevésnek, mint túlságosnak mondható. Megengedem, hogy a tanszemélyzet a tanár segítségére van, de a ki ebben az irányban csak valamelyes tapasztalatokkal bír, tudja jól, hogy feltéve, miszerint a tanszemélyzet begyakorlottsága és buzgósága sem hiányzik, annak távol sincs az a befolyása a dolgozóra, mint a tanárnak. Ennek lehetnek ugyan néha kicsinyes indokai is, pl. az iparkodás szigorlat vagy vizsga előtt a tanár által való észrevételre, de ilyenektől

eltekintve alapjában véve mégis úgy áll az ügy, s ennek úgy is kell lenni, hogy a tanár befolyását a tanszemélyzet távol sem pótolhatja; a hol pedig a tanár buzgalomhiánya miatt a hallgatóság túlnyomólag a tanszemélyzetre van utalva, ott a gyakorlati kiképzés okvetlenül alábbszáll. Minden intézeti igazgató tapasztalhatta, hogy a mint a laboratóriumából távozik, a dolgozók száma gyorsan fogy, a termek kiürülnek, még ha a tanszemélyzet ott is van.

Elvégre is be kell ismernünk, hogy a gyakorlati oktatás személyes jelentőségű, s a vele járó terhek lelkiismeretes működés esetében arányban vannak a dolgozók számával. S ha ez így van, — a minek ellenkezőjét senki sem fogja bebizonyítani, — akkor bizonyára nem méltányos az, hogy azon tanár, a kire a hallgatók kiképezése nagyobb terheket ró, egyes esetekben 3—4—6-szorosát azon terheknek, mint a másik tanárra, s ennek megfelelőleg jelenlétének a laboratóriumban órákra kell terjednie, ez a kevésbbé vagy alig terhelt tanárral egyforma javadalmazásban részesüljön. Munkájának díjazását kiki jogosan kívánhatja arányban a végzett működéssel, ez az életben mindenütt így van, a miért restelkedni nem kell, s nyílt bevallása sokkal férfiasabb és helyesebb, mint begombolt hallgatás és visszavonulás a hivatalos munkától, ellenben a helyett kárpótlás-keresés más működésekben, pl. orvosi gyakorlat üzése az elméleti tanárok részéről is, vagy egyéb fizetett állások elvállalása.

Már most az a kérdés, hogy a beállható bajokon hogyan lehet segíteni, miképen lehet a jövőben bekövetkező esetleges ingadozásnak elejét venni?

E tekintetben egyik mód az volna, hogy a gya-

korlatok úgy mint Párisban, külön főnökök vezetésére legyenek bízva. Ez azonban alapjában eltévesztett rendszer, mert az egységes kiképeztetést lehetetlenné teszi, s a tanítás összes sikerét kockára veti. Helyesen e kérdést csak Belgiumban láttam megoldva. A belga állami egyetemeken a megszabott tanpénz és személyes tandíj-rendszer vegyest van behozva. A megszabott tandíj az elméleti előadásokért jár, s az bizonyos százalékarányban, mely az órák száma szerint számíttatik ki, a tanárok között egészen megoszlik; ezen beosztás mellett a kevesebb hallgatóval bíró tanár óráiért ugyanazon javadalmat húzza, mint a népesebb órákat adó; ezen rendszer indoka az, hogy egyféle munka ugyanaz arányban legyen díjazva. Az állandó tandíjpénz egészében a tanárok tulajdona, abból az állam mit sem von le, a miben eltérés van a mi viszonyunktól, a hol a befolyt tanpénzekből az államkincstár bizonyos százalékot vesz be, s azonkívül egy hybrid jellegű rezervált alap is kiveszi a maga részét, a mely már eddig is különféle vágyak tárgya volt, s mint Páris almája, nem volt alkalmas az egyetértést szilárdabb alapokra fektetni. — Belgiumban a gyakorlatokért és klinikumokért a hallgató *külön díjakat fizet, s ezek egyedül az illető igazgatók tulajdonai*. Ez az egyedüli mód, melytől az egyetemi gyakorlati oktatásban sikert lehet várni; minden egyéb rendszer az eddig erőmegfeszítéssel elért eredményeket kockára teszi.

Orvostani tanártestületünk többször utalt a mostani tandíj-rendszer mellett a gyakorlatoknál jövőben bekövetkező ingadozásokra, s méltányossági okokból a gyakorlatoknak és klinikumoknak vezetéséért az államköltség keretébe külön beillesztendő bizonyos díjazást tartott olyannak, a mely alkalmas

a bekövetkezhető hanyatlásnak elejét venni. Hogy ezzel az ügyön némileg segítve lenne, ha életbe lépne, az nem tagadható, mert külön díjazás külön kötelesek teljesítésére serkent. De nézetem szerint nem ez az igazi mód, mert nem számol a díjazásnak a hallgatók számával arányba állításával, eltekintve attól, hogy a gyakorlatok vezetése minden szakmánál más természetű és más fáradságot kíván, némelyike éppen-séggel az egészséget veszélyezteti. Különféle díjazás nem alkalmas a nyugodt működés betartására, azért azon nézetem vagyok, hogy a belga vegyes rendszer határozottan jobb, méltányosabb és eredménydúsabb, mint az, ha a gyakorlatokért állandó összeg jár, messze fölötte áll pedig ennek az állapotnak, ha a gyakorlatok egyáltalán nem díjaztatnak és a tan-székek, akár pusztán elméletiek, akár gyakorlati okta-tással vannak egybekapcsolva, egyforma javadalma-zásban részesülnek. *Akkor a tanári hivatás hivatalnoki állássá lesz, az ilyen berendezés pedig sehol sem vált be üdvösnek.*

Hogy a belga vegyes rendszer nálunk meghono-sítható-e, annak megvitatása nem a feladatom, de mindenesetre kell, hogy megfontolás tárgyát tegye a tandíjügy végleges rendezésénél, ha csak ki nem akarjuk magunkat tenni jövőendőben esetleg bekövet-kezhető ingadozások veszélyének, a mi okvetlenül fel-sőbb oktatásügyünk színvonalának alábbszállását fogja eredményezni.

A ki kevés jóindulattal van egyetemünk iránt, máris azt mondhatja, hogy az ingadozás beállott, mert az orvostudományi karon az orvos- és gyógyszerész-hallgatók száma rendkívül megfogyott. Azonban ezen állításnak csak akkor volna alapja, ha a szomszéd

egyetemeken, a hol a személyes tandíj az utóbbi idő-
kig fennállott, az orvostanhallgatók száma arányban
szaporodott volna. Ez azonban nincs így, mert a bécsi
és többi osztrák egyetemeken is igen megfogytak az
orvostanhallgatók, a minek oka a hosszabb tanfolyam-
ban, az ezzel járó nagyobb költségben, s az orvosi
oklevél megszerzésére megkívánt nagyszámú szigor-
latokban van, melyekhez az újabban behozott köz-
egészségügyi és orvostörvénytörvényes vizsgák is hozzá-
járultak. Ezek a hallgatóságot a gyorsabban kenyér-
hez juttató egyéb pályák felé terelték: a technikára
és a jogra. Hogy ez így nincs helyesen, azt az ország
egészségügyi viszonyait ismerők átérzik. Most a hiány
orvosokban Magyarországon még nem érezhető, mert
a régibb nagyobb számú orvostanhallgatókból kikerül-
tek működnek még, de 10—15 év múlva a hiány
káros hatásai el nem maradhatnak. Ezért megfon-
tolás tárgyává kell tenni, s előre gondoskodni arról,
hogyan lehet az okvetlenül beálló apadásnak elejét
venni.

Erre bajos határozott véleményt adni, mert kiki
azon pályát választja, mely neki megfelel, de általá-
ban véve mégis feltehető, hogy a tervbevett orvosi
vizsgáknak és szigorlatoknak helyesebb beosztása és
egyszerűsítése nem maradhat javító visszahatás nélkül
az orvostanhallgatók számának emelkedésére.

A mostani bonyodalmas szigorlati rendszer egy-
szerűsítésének és helyesebb beosztásának, különösen
pedig *egybevonás által való leapasztásának* meglesz a jó
eredménye, erre a Nm. vallás- és közoktatásügyi
miniszter úr kijelentése alapján már a legközelebbi
időben számíthatunk, a miért e tárggyal való további
foglalkozás ezen alkalommal fölösleges.

3. Az intézetek.

Nemcsak a közönség, hanem az egyetemhez közelebb állók közül is nem egy helytelen nézetekkel van a budapesti egyetem vagyoni viszonyai és ellátása iránt, a mennyiben ezt tulajdon vagyonánál fogva a leggazdagabb és államilag is legjobban ellátott egyetemek közé sorolják és olyannak tartják, mint a cambridgei és oxfordi egyetemeket. E tekintetben csak egybevetés szolgálhat felvilágosítással, s akkor lejjebb szálnak a vélemények. A budapesti egyetem saját vagyonából alig fedezi a kiadások felét, s összes budgetje ezen évben 927.877 frt, nem számítva ehhez a rendkívüli kiadásokat az építkezésekre; amaz összeghez az állam 502.689 frttal járul, a többi az egyetem saját vagyona és a tanpénzek fedezik.

A mi egyetemünkkel látogatottság és a tanári kar létszáma tekintetében csak a bécsi és a németországiak közül a berlini, müncheni és lipcei hozható hasonlatba. A bécsi egyetem rendes budgetje ezen évben (1899.) 1,159.594 frt volt; a berlini egyetemé 2,808.441 márka; a lipceié 2,051.220 márka; a bonni egyetemé 1,338.578 márka, s az 1500 hallgatóval bíró wüzburgi egyetemé 1,222.810 márka volt (a múlt évben), tehát ezen két jóval kisebb egyetemé (Bonn és Würzburg) majdnem annyi, mint a mi sokkal látogatottab egyetemünké.

Ha ezen aránytalanság okát keressük, úgy azt csak részben találjuk meg a személyi kiadásokban, mert ezek Németországban a személyes tanpénz jelentékenysége miatt csak helyenkint és kivételesen múlják felül a miénket, hanem igenis megtaláljuk az okát ott az intézetek ellátására szánt jóval nagyobb összegek-

ben. A klinikumok e tekintetben nem irányadók, mert a beteglétszámban nincs lényeges eltérés, s azoknak ellátása fejenként nem nagy ingadozásokat mutat nálunk vagy másutt, ellenben nagy a különbség az ú. n. elméleti szakmák, laboratóriumok és szemináriumok évi átalányában, a mely tudományos szükségleteik ellátására rendelve van. E tekintetben a részletes szám adatok a külföldi intézetek kimutatásairól könnyen beszerezhetők, s bár nem e helyre való azokkal foglalkozni, illusztrálásul csak az anatómiát hozom fel. Bécsben a két anatómiai tanszék mindegyikének átalánya évenként: 5850 frt; a kis giesseni egyetemen: 7500 márka; a berlini egyetemen majdnem 30.000 márka. A mi egyetemünkön pedig csak 1200 frt és 400 frt a tanulók által végzendő szövettani gyakorlatoknál elhasznált kémiai és biológiai anyag beszerzésére, tehát összesen 1600 frt. Teljes elismeréssel adózunk a törvényhozásnak az új egyetemi építkezéseknél kifejtett buzgóságaért, melyeknek modern színvonalra emelésére minden lehető áldozat meghozatik, ezzel azonban egymagában czélt nem érünk, mert a tudományos bűvárkodás anyagi részének megadása nem kevésbbé fontos, erre pedig költség kell, a jelenleginél mindenesetre több, ha azt akarjuk, hogy a versenyben más államoktól el ne maradjunk.

Lot Ferdinánd a francia egyetemekről írt munkájában ezeket mondja: „Minél behatóbban tanulmányozom a francia karok szervezetét, s egybe vetem a németekével, annál elszomorítóbb tudatára jövök gyengeségünknek és Németország túlsúlyának. Németország vezető szerepét a tudomány minden ágában minden művelt nép kénytelen elismerni. Általánosan elismert tény, hogy Németországban egymagában több

tudományos munka jelenik meg, mint a világ összes irodalmában. Hegemóniája a tudományban csak Anglia túlsúlyával vethető egybe a kereskedelem és tengeri hatalom terén, aránylag talán még nagyobb“.

Más helyen Lot Ferdinánd így nyilatkozik: „Egy századig nyugodtunk és fölébredve bámulattal látjuk, hogy körülöttünk minden megváltozott. Az elvesztett időt sajnos, nem pótolhatjuk. Az idegenek kihasználták közönyösségünket és fölfedezéseikkel a tudomány minden ágában megfosztottak bennünket annak a lehetőségtől, hogy azok a mi dicsőségünket hirdessék. Iparkodjunk a mulasztottakat pótolni, de siessünk, ne mulasszunk egy évet, egy hónapot, de még egy napot sem; 10—20 év múlva már késő lesz. Mai nap még csak Németországot, Ausztriát, Olaszországot, Svájcot, Svédországot kell utólélnünk; holnap talán már Oroszország, azután Észak-Amerika lesznek felettünk előnyben. Azért komoly munkához kell látnunk és felsőbb oktatásügyünket egészen újjá kell szerveznünk; nem szabad egy percet sem veszítenünk, mert csak így remélhetjük, hogy elmaradottságunk szégyenét a 19. században a 20. század iparkodása ki fogja törölni“.

Ezek egy francia hazafi szájából súlyos szavak, de mindig jobbak, mint az illúzióban való ringatódzás, smint a hivalkodásban való megmaradás. Nem e helyre való annak a fejtegetése, mennyiben terhelik mulasztások a francia felsőbb közoktatásügyet, de a ki elfogulatlanul körültekint, az kénytelen elismerni, hogy Lot Ferdinánd szavainak van alapja még akkor is, ha túlzottak. Be is látták ezt Franciaországban már régebben, s a felsőbb oktatáson segíteni iparkodtak, a mennyiben az addig szétszórt és független karokat az 1896. júl. 11-iki törvény egyetemmé alakította, a

miben kétségtelen közeledés volt a német viszonyokhoz. De a karok még most is szétszórtak és az ósdi viszonyokból való kibontakozás tökéletlen, e miatt Franciaország felsőbb oktatásügye még távol sem érte el Németországit.

Gondolatmenetem az intézetek ellátásáról csapott át az egyetemek tudományos színvonalának mérlegelésére. Vajjon a tudományos produkció képessége az egyetem fölszerelésétől függ-e? kérdheti valaki jogosan.

A tisztán elméleti előadásokon, minők a theologiai, jogi és részben a bölcsészeti karon folynak, világos egészséges tantermeken kívül alig van másra szükség, legfeljebb kézi könyvtárakkal való fölszerelés kívánatos. De az orvos-természettudományi szakmákban másképen áll az ügy; ezeken intenzív tudományos működés modern fölszerelés nélkül lehetetlen, ennek a nagyságát pedig nem mi szabjuk meg, hanem más hasonló intézmények. A ki saját szakmabelijével versenyre akar kelni, a ki nem akarja magát az elmaradottság veszélyének kitenni, a ki felszínen akar maradni: annak legalább is olyat kell nyújtani, mint a versenytársának; a ki pedig mint nyertes akar a versenyből kikerülni, annak még többet is, jobbat is kell nyújtania. Az orvos-természettudományi szakmákban műszerekkel, gépekkel, kémiai szerekkkel és hasonlókkal dolgozunk; ezeknek beszerzése és folytonos tökéletesítése költséggel és pedig jelentékeny költséggel jár, a melynek nagyságáról annak, a ki ezen ügyekben járattan, nincs tájékozottsága és kifogásolhatja a nagy költsékezést. Pénz és pedig sok pénz kell mai nap már nemcsak a háborúhoz, hanem a tudományok műveléséhez is. Az intézetigazgatóknak meg kell

elégedniök ugyan azzal, a mennyit az illető állam áldozhat; kevésbbé vagyonos államtól nem lehet kívánni, hogy annyival lássa el az intézeteket, mint a gazdagabbak. De az intézet-igazgatóknak kötelessége, s ha ezt nem teszik, mulasztást követnek el, hogy szakmájuk sikeres művelésére szükséges kívánalmakkal előálljanak. A legnagyobb készséggel elismerjük, hogy kormányunk újabb időben minden lehetőit elkövetett a jogos igényeknek kielégítésére. Ha valaki, a ki a régi egyetemi viszonyokban nevededett, mint Epimenides 30 évi álmából mai nap fölébredne és körültekintené egyetemi épületeinket, az bámulatából fel sem ocsudnék, annyi újat és meglepőt látna, hogy magát egészen új világban képzelné. Az üllői-úti orvostermészettudományi épületekben, a Ludoviceum szomszédságában emelt új építkezésekben, s a készülő központi egyetemben oly alkotásokat kell elismernünk, minőket ily rövid idő alatt kevés helyen emeltek. Valósággal mondhatjuk, hogy közoktatásügyi kormányunk bölcs intézkedése Lot Ferdinánd szavai értelmében járt el, midőn hosszú elmaradottságunkból való kivetkőzésre egy napot, egy órát sem mulasztott el. De azért ne ámítsuk magunkat és ne essünk elbizakodásba, mert szomszédjaink sem maradtak el. Nem szólok Bécsről, melylyel a versenyt bátran kiállhatjuk, nem is említve Olasz- és Francziaországot, hanem igen is nem hagyhatom említés nélkül Németország, a kis Belgium, Helvécia és Északamerika erőmegfeszítéseit. A ki Budapestről ki nem mozdul, az újabb mozgalmakról nincs tájékozva, s annak csak ajánlható, hogy nézzen körül, s akkor azon véleménynyel kell visszakerülnie, hogy ne állapodjunk meg egy perczig

sem, mert minden mulasztott óra keserves csalódásokat fog hozni.

S itt nem hagyhatom említés nélkül, hogy a nyugati államokban a részvét az egyetemek anyagi emelésére a közönségben sokkal nagyobb, mint nálunk, a hol sajnosan be kell vallani, a részvét majdnem semmis. Nálunk mindent az államtól várnak, a városok vagy magánosok az egyetem anyagi jólétének emelésére közömbösek, sőt lehet mondani, még a jóindulat is hiányzik. Olaszországban Pizában jártamkor megcsodáltam ezen kis város áldozatkészségét, melylyel az egyetem újabb épületeit emelte; a belga állami egyetemeken a városok viselik az épületek költségeit; de még nagyobb tisztelettel kellett Bruxellest elhagynom, a hol az utóbbi években néhány vagyonos kereskedő, Solvay Ernő és Alfréd testvérek 600.000 frkot adakoztak az ottani szabad egyetem (université libre) építkezéseire, s ez 3 más polgár (Brugmann, Lambert, Warvequé) adakozásaival néhány nap alatt 1,400.000 frkra emelkedett, melyből eddig a fiziológiai, anatómiai és higiéniai épületeket emelték. Ezeknek lehetővé tételére a város egy nagy kertben: a parc Leopoldban ingyen telkeket engedett át, s így 3 palotához jutott, melyek belső berendezés, czélszerűség, sőt mondhatnám elegancia tekintetében minden kívánhatót egyesítenek.

Hol volt eset reá, hogy ehhez hasonló nálunk, még csak kicsinyített arányokban is előfordult volna? A főváros az egyetemet anyagilag nem támogatja, telek-kérést nem is mernénk javaslatba hozni, alig hiszszük, hogy eredménye volna. Magánosok az egyetemnek legfőljebb itt-ott ösztöndíjakra, vagy pályakérdésekre hagyományoznak valamit; sőt sajnos, hogy

néha az egyetemhez közelállók, vagy az egyetemi kapocs következtében megvagyonosodottak is megfeledkeznek arról, a kinek első sorban elismeréssel kellene adóznio.

Ez így nem jól van, s reméljük, hogy a viszonyok meg fognak változni, s az érzék a tudomány anyagi eszközeihez járulásra adakozásokkal idővel fel fog kelni. Még rövid ideje, hogy valamit számítunk, azért minden kíváncsi teljesítését egyszerre ne várjuk, de legalább sűrűsítsük, s mulasztást követnénk el, ha nem utalunk a módozatokra, melyek nélkül czélt érni lehetetlen. Ne várjunk mindent az államtól, hanem iparkodjunk a közönség, nevezetesen egyes vagyonosabb polgárok részvételét kinyerni, mert nevezetes eredményeket a közönség részvétele nélkül elérni nem lehet. Nem akarom szerényebb viszonyaikat gazdagabb népek áldozatkészségével egybevetni; tudvalevő, hogy Amerikában milliókat áldoztak egyesek az egyetemeknek; de annyira szegények talán mégsem vagyunk, hogy erre való hivatkozással minden áldozattól tartózkodjunk. Nem a tehetség, hanem a részvét hiányzik. Azt mondják, hogy a tudomány iránt részvét csak ott lehet, a hol valódi tudományos élet van. Rosszakaróink sem fogják mondhatni, hogy az utóbbi nálunk hiányzik, tekintsenek be szakirodalmunkba, úgy jobb meggyőződésre fognak jutni, csak hogy iparkodásaink még fiatalok, s nem vertek elég gyökeret a közérdeklődés felköltésére.

Németország, Belgium, Helvécia stb. egyetemeinek erőssége intézeteiknek tudományos működésében van. Nem elég a szép és fényes intézet, hanem abban tudományos életnek kell honolnia az intézeti személyzet részéről. Erre a nagy és építészileg fényes épületek

elégtelenek, bár ezek is szükségesek, hanem fő az intézetnek tudományos készletekkel való felszerelése és a tudományos kutatásokra szükséges kellékek folytonos beszerzése. Ezen alapból indultam ki, s erre térek végül vissza.

A fentebbi adatokkal kimutattam, hogy modern intézeteink nem állanak a külföld hasonló alkotásai mögött, bár számuknak növelése el nem maradhat, mert még számos intézet nem bír korszerű hajlékkal. Ezen hiányon idővel segítve lesz, de az intézetek sikeres működésére megkívánt szükségletek fedezéséről az eddiginél nagyobb arányban mihamarabb gondoskodni kell. Nem akarom a mi viszonyainkat gazdagabb államokéval egybevetni, de annyi máris jelezhető, *hogy az orvos-természettudományi intézetek évi átalányai fölemelendők, és pedig a legtöbbé legalább is a kétszeresére.* Még akkor is jóval mögötte állunk a modern államok hasonló intézményeinek, de legalább nem annyira, hogy kezeink kötve legyenek. Azt mondják: milyen a munka, olyan a fizetés. Az intézetekre vonatkozólag ezen axióma megfordítva áll: milyen a költség, olyan a munka. Kívánom, hogy felszólalásom ne legyen a pusztában üresen elhangzó szó, azért úgy közoktatásügyi kormányunknak, mint törvényhozó testületünknek magas figyelmébe a legmelegebben ajánlom. Új egyetemet tervezgetni addig, míg a két meglevő egyetem modern színvonalon nem áll, nem indokolt és káros, mert a meglevőknek jobb ellátásától megvonja a lehetőséget. Majd megjön az idő, midőn annyira megizmosodtunk, hogy új egyetem alapítására is reákerül a sor; de azt egyhamar ne várjuk, mert a meglevő két egyetemen még igen sok a hiány és még sok befektetés kellend, hogy szomszédjainkkal lépést tarthassunk.

4. A tanári hivatás.

Minden emberi intézmény attól függ, hogyan van szabályozva és hogyan kezelik.

Az egyetemek sikeres működésére a szabályok kárba veszteket, ha azok ellátói nem állanak hivatásuk magaslatán. Az ellátás kettőn múlik: a tanítótesztületen és a tanulókon.

A tanár hivatása kettős: egyrészt a tanulókat a gyakorlati életre kiképezni, másrészt a tudomány szellemébe bevezetni. Bármennyire ellentétesnek látszik a két cél, csak a kellő egybekapcsolásától lehet sikert várni. A tudomány szellemébe másokat csak az tud bevezetni, a ki maga is közreműködött annak előbbrevitelében, a ki maga is kutatott, vizsgált és dolgozott, s hozzájárult az igazság kiderítéséhez. Mert végre is minden tudományos vizsgálatnak célja nem más, mint az igazság keresése, a tényeknek megismerése, s az eredményeknek szerves egésszé egybekapcsolása. Az eredményeknek a gyakorlati életre való alkalmazása és a kutatásból húzható haszonnak az értékesítése másodrendű jelentőségű. A ki mindenütt csak a hasznot keresi, könnyen elhalad oly témák mellett, melyek ilyennel nem kecsegtetnek, mindamellett számos esetben utólag óriási jelentőségűek lettek az anyagi jólét fokozására; már ezen ok is arra utal, hogy az igazság keresésében ne az értékesíthetőség, hanem erre való tekintet nélkül az ideális cél legyen irányító.

Minthogy az egyetemek a legfelsőbb tanintézetek, ott a tanításra a legmagasabb fokmért kell alkalmazni, s a tanítást vezető erőknél tudományuk színvonalán kell állaniok. Ez pedig csak úgy lehetséges,

ha ők maguk is résztvettek tudományuk előbbrevitelében az igazság keresésével; ha mint bűvárok és tudósok kiváltak és a tudomány terén elismerést szereztek. Előfordulhat ugyan, hogy valaki mint bűvár kevésbé tűnt ki, de azért jó tanító; az ilyesmi azonban mindig kivétel, valamint az sem lehet a mérlegelésben irányadó, hogy egyes kiváló szaktudósok nem foglalkoznak kedvvel a tanítással, mert a legtöbb esetben mégis úgy áll az ügy, hogy a ki tudományát szereti, s annak előbbrevitelében közreműködött, annak a fáradságosan szerzett eredmények közlése élvezetet nyújt és elismerést is szerez tanítványai körében. Ehhez egy más buzdító körülmény is járul: az, hogy a tárgynak tudományos kezelésével az illető maga is tanul; a *docendo discimus* és *discendo docemus* sehol sincs oly benső szerves kapocsban, mint a felsőbb oktatás körében. A ki tárgyát évről-évre régi jegyzetei alapján, elavult állásponton adja elő: az ilyen tanító iskolamesterséget gyakorol, nem méltót a felsőbb oktatáshoz. Az előadásoknak mindig figyelembe kell venni az újításokat és az új eredményeket, ezeknek megismertetésére pedig tanulni kell; a jó tanár egész életén át tanul, hogy jól taníthasson. Ez bizony fáradságos pálya, s az erőknek teljes kifejtését kívánja, azokat gyakran idő előtt ki is meríti, de bő kárpótlást kap a költő szavai szerint azon öntudatban:

„Lange leben ist nicht viel leben,
Viel wirken ist viel leben.“

A ki a kifejtett erőfeszítő versenyben elmarad, az a maga kárát vallja, az érdeklődés a hallgatóságban csökken és órái elnéptelenednek. Az ilyen elmaradott tanító nemcsak a tények közlésének

fogyatékosága miatt tesz kárt a felsőbb oktatásban, hanem azért is, mert nem folyik be az ifjuság jellemének fejlesztésébe. Mert a felsőbb oktatás nemcsak adatok közléséből áll, hanem azért nagyjelentőségű, mert a jellemet műveli, az önálló gondolkodást kifejti, a tények mérlegelésére, egybevetésére és saját ítélet szerzésére vezet, bevési a hallgatóságba azon meggyőződést, hogy ne a tekintélynek, ne a rábeszélésnek higgyenek, hanem saját gondolkozásuk kifolyása legyen meggyőződésük alapja. Ily irányban vezetni csak azon tanító tud, a ki szakmájának tudományos fejlesztésében résztvett, s föltéve, hogy mint előadó gyengébb is mint a társa, a ki csak tanító és nem kutató: mégis messze felette áll, mert ez csak az érzékre hat pillanatnyi sikerrel, ellenben amannak a működése maradó nyomokat hagy tanítványainak meggyőződésében.

A hol a tanárok megválasztására a közlött szempontok irányadók, ott az egyetemi tanítás sikerdús, s megnyugvással mondhatjuk, hogy ezen szempontoknak alkalmazása az újabb időkben a mi egyetemünkön is legalább a legtöbb esetben érvényesültek, habár nem tagadható, hogy szigorúbb mérték alkalmazása néha kívánatos volna, különösen a magántanári képesítésekben, melyekre a velök járó előnyök miatt a gyakorlati szakmákon a jelentkezés rendkívül nagy, ellenben az elméleti szakmákon majdnem semmi. Az orvosi karon körülbelül 60 magántanár van, s ezek között jelenleg egy sincs az elméleti tanszékeken, csak kettőnek a képesíttetése van folyamatban. Ugyancsak kételkedhetünk, hogy az előbbieik mennyiát a tudományközlés vágya indította a képesítés elnyerésére. „Dat Galenus opes, Justinianus

honores"; a hol e két befolyás érvényesül, ott a jelentkezőkben hiány nincs. Ezen valamiképen segíteni kell, ha az elméleti tanszékekre jó erőket akarunk nevelni; a gyakorlat az elméletből meríti erőforrásait, azért az elméleti szakmáknak fejlesztése és jó erőkkal való betöltése egyike az egyetem életfeltételeinek.

Haladás csak ott képzelhető, a hol a hiányok kijavítására megvan az akarat. Elismerjük, hogy nálunk is van javítani való; minden emberi intézmény tökéletlen és javításra szorul, azért be kell ismernünk, hogy tanári intézményeink némelyikének megváltoztatása eredménydús volna. Ilyen egyebek között az elzárkódottságunkkal való felhagyás, és a művelt külföld tudományos életével való belsőbb kapocs keresése. Annak, hogy oly keveset számítunk a tudomány empóriumaiiban, magunk vagyunk az okai, mert nagyobb részünk itthon marad, csak egyesek vesznek részt tudományos összejövetelekben, gyűlésekben, kongresszusokban, s még kevesebben vannak, a kik ott munkálkodásukról be is számolnak. Ily eljárás mellett ne csodáljuk, hogy egyik vagy másik tanerőnk megemlítésénél az illető szakma külföldi képviselője azt mondja, mint azt néha hallottam, hogy magyarországi kollégáját névleg sem ismeri.

Ha tudományos eredményeinket csak hazai nyelven közöljük, úgy az eredmények a tudományra nézve el vannak temetve. Néha az itthonmaradásnak más indokai is vannak ugyan, az t. i., hogy az eredmények lényegtelensége és az értő szakközlegeknek nálunk gyér száma, vagy hiánya miatt a terjedelmes közlemények az irányító felsőbb közegeket jó véleményre

képesek indítani, de ezen egészségtelen esetektől eltekintve világot lát nálunk elég közlemény, a mely szélesebb körökben való ismertetésre kongresszusokon, gyűléseken stb. érdemes volna.

A tudományos eszmecserék, összejövetelek, gyűlések, kongresszusok sehol sem oly fejlettek, mint Angliában és Németországban. Ebben a faji jellegen kívül megvan a könnyebb megjelenhetésnek is a maga része; kisebb területen könnyebben kerülnek időnkint össze a szakférfiak. Tőlünk az út oda jóval hosszabb és költségesebb is, s valószínűleg ebben kell részben keresni a távolmaradás okát. Ama nemzetek gazdagabbak is, s tanítóik jobban vannak javadal-mazva, e miatt utazásra többet fordíthatnak. Ezen hiányon nem lehet másképen segíteni, minthogy a közoktatásügyi kormány nemcsak a tanárjelölteket, mint az most esetenként történik, hanem a tanárok közül is azokat, a kiknek szakmája azt megkívánja, időnkint kiküldje részint kongresszusokra, részint újabb fölfedezésekkel való megismerkedésre és tudomán-
 yos állomásokon való vizsgálatok megejtésére. Kongresszusokra most is kiküldetnek egyesek ugyan, de ez távol sem fedezi a szükségletet. Még helyesebb volna, ha e célra szolgáló alapok megszerzésére egyes gazdagok áldozatokkal hozzájárulnának, s így a hazai tudományosság nevelésére maguknak maradó érdemeket szereznének. A párisi egyetemen egy név-
 telen adakozó bőkezűségéből minden évben 5 világ-
 körüli utazási ösztöndíj van tanárjelöltek számára, egyenkint 15.000 frankkal. Berlinben Bose grófné hagyatékából az egyetem milliókat örökölt tudomá-
 nyos célokra, s ezek között tanárjelölteknek és taná-
 roknak utaztatása tudományos célokból is szerepel,

a minek már eddig is rendkívüli haszna volt a német tudományosságra. Ilyen alapokat kellene nálunk is teremteni, hogy tanárainknak a külföld gyors emelkedésével való megismerkedése és a folytonossági kapocs fentartása lehetővé tétessék.

5. A tanulók.

Tudományos kiképzésben csak az részesülhet, a ki a tudomány elsajátításában saját munkájával részt vesz. A ki csak annyit tanul, a mennyire a gyakorlati életbe való kilépésnél szüksége lesz, abból lehet ugyan hasznavehető hivatalnok, vagy orvos, vagy más, de valami jelentékenyvet az életben soha sem fog létrehozni, s a közepszerűsége nem emelkedik felül. A ki a tudományt fejőstehénnek tekinti, melynek vajából egykor élni fog, abban soha sem lesz lelkesedés ideális czélokért; az ilyen meg is vagyonosodhatik ugyan, de ha ez neki nem sikerül, ha nem érvényesülhet az életben, ha másokkal szemben visszamarad, boldogtalannak fogja magát érezni; míg ellenben az, a ki tudományos képzettségre tett szert, ha mellőztetések, csapások, szerencsétlenségek érik is, jellemének szilárdságából és ideális czélokért való lelkesedéséből fogja az elviselésükre szükséges támaszt meríteni.

Az egyetemi polgár ne szűnjön meg soha ideális czélokért lelkesedni, ne hagyja el soha ama meggyőződését, hogy alapos szakképzettséghez csak általános tudományos művelődés vezethet; hogy a tudományt magáért, ne a hasznáért becsülje nagyra; hogy az igazságot a belőle meríthető haszon nélkül keresse; hogy önzetlen szeretet és fogékonyság legyen benne

minden iránt, a mi szép és nemes. Tartsa jelszavául a szép mondást, mely Bruxellesben az ottani szabad egyetem (université libre) megalapítójának Verhagen szobrának talapzatán áll: „Tout pour la science et par la science“. „Mindent a tudományért és mindent a tudománynyal“.

Ha ily elvekkel eltelve hagyják el tantermeinket, a haza jövődjéje biztosítva van, s ha nekünk sikerült a hazának ily polgárokat nevelni, nyugodt öntudattal engedhetjük át egykoron helyeinket másoknak, hogy vezessék és szervezzék felsőbb oktatásügyeinket úgy, hogy a nagy nyugati nemzetek mellett mi is számottevő tényezők legyünk.

Az egyetem sikeres működésére elsőrendű befolyású tényezők felsorolása után némely másodrendű jelentőségű kérdéssel akarok még foglalkozni, melyeknek a mostaninál helyesebb szervezése kívánatos, minők a szünidők, az egyetem hatóságai és egyéb alkalmazottjai.

6. A szünidők.

A szünidőknek mostani beosztása okvetlenül megváltoztatandó. A mi éghajlati viszonyaink nem teszik ugyan lehetségessé a német és osztrák egyetemek beosztását, a hol az 1. és 2. félév közti szabályozás legtermészetesebben a husvéthoz van kötve, mert akkor belejutnánk a júliusi előadásokba, a minek pedig nálunk, mint a régebbi tapasztalat mutatta, eredménye semmis. De a mostani állapot sem tartható fenn, mert a december 20-tól egész február közepéig terjedő idő, tehát éppen azon két hónap, melyek a tanításra legalkalmasabbak, egészen kárbavesznek. A szeptember

utolsó két hete is jóformán csak készülődés, a pünkösd utáni idő pedig csak a vizsgákra és szigorlatokra használtatik, ennek következtében igazi előadási idő a jelenlegi beosztás mellett egyedül október, november és december fele, — azután február fele, márczius, április és május, azaz összesen 6 hónap, s ezekben is sok a szünnap. Ily rövid idő terjedelmes szakmák előadására merőben elégtelen, azért jobb beosztással kell a hiányon segíteni. A beosztás helyessége megfontolás tárgyát kell hogy képezze, s fogja is tenni, mint a nagyméltóságú vallás- és közokt. minister úr kijelentéséből tudjuk. A helyes megoldására csak egy út kínálkozik, az t. i., hogy a tanítás és gyakorlatok súlypontja ősztől tavaszig a téli hónapokra essék, és ezen értékes idő ne fecséreltessék el vizsgákkal, szigorlatokkal és kollóquiumokkal. (A szünidők megváltoztatása azóta megtörtént.)

7. Az egyetemi tanács.

Az egyetemi tanács jelenlegi egybeállítása megváltoztatandó. Tanácsunknak jelenlegi szervezete az abszolút korszakból származik és az 1849.-ki események után az osztrák egyetemek mintájára lett beállítva. Az 1849.-ki rendelet megszabta, hogy a tanács a rektoron és prorektoron kívül a 4 kar dékánjaiból és prodekánjaiból áll, tehát összesen 10 tagból. Ezek mellé mint jegyző az egyetemi központi iroda főnöke van rendelve votum decisivum nélkül.

Az 50-es évek óta egyetemünk rendkívül meg-
szaporodott hallgatóságban, tanerőkben, intézetekben
és klinikumokban úgy, hogy bátran mondhatjuk, hogy
a mai egyetem háromszorosa az 1849. utáninak.

Ez természetesen sokkal nagyobb ügyvitellel jár, s a tanácsnak is sokkal jelentékenyebb a munkája az ügyek elintézésében úgy, hogy jelenleg több fontos ügynek megreferálását ugyanazon tanácsülésen egy tagra kell bízni, a mi azokra egyrészt nagy terheket ró, másrészt az ügymenetelre lassítólag hat, mert a hosszú ülésekben az elnököt és tagokat kifárasztja, holott némely ügy, pl. tanszékek betöltésénél véleményadás, quaesturai és az egyetemi alapok számadásainak felülvizsgálása, fegyelmi ügyek elintézése és hasonlóak a legnagyobb figyelmet kívánják. A tanácstagok mostani erős igénybevétele az oka annak is, hogy a felsőbb hatóságtól egyes ügyek gyorsabb elintézése bekéretik. Egyes tanácstagoknak betegség, vagy egyéb hivatalos teendőik következtében meg nem jelenése miatt az ülések nem ritkán csonkák, s nem is lehet megtartani, ha minden karból legalább 1 képviselő nincs jelen. Ennek a jövőendőben meg kell változnia, a mi csak úgy sikerül, ha a tanácsot új tagok bevételevel szaporítjuk. Kivéve az osztrák egyetemeket, mindenütt erősebb a tanács, mint nálunk. Felsorolok néhány példát, melyekre az adatokat az idén a husvéti szünidők alatt az egyetemi adminisztráció megismerése céljából Franciaország, Belgium és Németországban tett tanulmányútam alkalmával a helyszínen gyűjtöttem.

A párisi egyetemen, melynek addig szétszórt karait az 1896. július 11-ki törvény egyesítette közös főiskolává és ennek élére rektort és egyetemi tanácsot (conseil d'université) állított, a tanács a rektoron és prorrektoron kívül — a kik ott elnök (président) nevet viselnek, — 21 tanácstagból áll, ú. m. az 5 kar (protestáns, theológiai, jogi, orvosi, matematika-természet-

tudományi és filozófiai kar) dékánjaiból, s minden kar két tanárából, azonkívül a felsőbb gyógyszerészeti iskola (école supérieure de pharmacie) igazgatója és ennek két tanára tartozik oda, mely iskola ott olyan önálló, mint a többi kar. A tanácsnak megvan a maga titkára (secrétaire adjoint), a kit a tanárok sorából élethossziglan választ a tanács és a miniszter megerősít.

A belga állami egyetemeken a szűkebb tanács (rektor és dékánok) kívül van nagy tanács is (conseil academique), mely a rektor elnöklete alatt valamennyi tanárból és dóczensből áll.

A hessen-nasszaui Lajos-egyetemen Giessenben kétféle tanács van: nagy és szűkebb tanács. A nagy tanács a 4 kar valamennyi nyilv. r. és rk. (fizetési) tanárából áll. Működése kihat: 1. a szabályok módosítására, 2. tanárok meghívására, 3. három rektori kandidátus kijelölésére, s 4. a szűkebb tanács tagjainak megválasztására. — A szűkebb tanács tagjai: 1. a rektor, 2. prorektor, 3. a három felsőbb karból egy, s a filozófiai karból kiküldött 3 tag, kiket a nagy tanács választ 2 évre. Minden évben 3 tag a szűkebb tanácsból kiválik, de ezek újra megválaszthatók. E szerint összesen 8-an ülnek a szűkebb tanácsban, azonkívül a nagyherczeg képviselője: a kancellár, kit a kormány a r. tanárok sorából nevez ki; de most ezen állás nincs betöltve, s teendőit a rektor látja el. A jövőre nézve is az a karok szándéka, hogy a kancellári állás betöltetlen maradjon, mert nem tapasztaltak belőle hasznót.

A bajor kir. Gyula-Miksa-egyetemen Würzburgban a tanács tagjait valamennyi nyilv. r. és rk. fizetési rendkívüli tanár választja. Tagjai a rektoron kívül

2 theológiai, 3 orvosi és 4 bölcsészeti tanár, azonkívül a titkár votum decisivummal, tehát összesen 11 tag. A prorektor nem ül a tanácsban, hacsak nem választották be. A rektort mindig a legrégibb tanácstag helyettesíti.

A felsorolt példákból látható, — s így van ez a többi német egyetemen is, — hogy az egyetemi tanácsban *választott* tanácstagok is ülnek, — nemcsak a dékánok és prodekánok, — vagy egyedül csak az előbbiek a rektorral együtt, s hogy a tanácsnak sok helyen a titkár is rendes tagja. Kisebb egyetemeken is annyi a tanácstag, mint nálunk, másokon több, a miből a magunk viszonyait is tekintetbe véve alaposan mondhatjuk, hogy a tanácsot nálunk erősíteni kell.

A módoszat iránt különfélek lehetnek a vélemények. Nézetem szerint tanácsunk a mostani 10 tagon kívül a három felsőbb karból két-két taggal, a filozófiai karból pedig négy taggal szaporítandó, s pedig kettővel a természettudományi és kettővel a tulajdon filozófiai osztályból. Így az újjászervezett tanács 20 tagból állana, mely szám elegendő arra, hogy az ügymenet ezután gyorsabb és a tanácstagokra kevésbé fárasztó legyen. A dékánok- és prodekánokon kívül bennülő tanácstagokról az a véleményem, hogy azokat a karok válasszák be, s mandátumok két évre szóljon, a mely megújítható. Így várható, hogy az ügymenetben járatos tagok közül mindig megmarad néhány a tanácsban, a mi csak kívánatos.

A szűkebb tanácson kívül egy *nagy tanács* felállítását is javaslatba hozom, a mely valamennyi kar nyilv. r. és rk. (fizeteses) tanáraiból álljon. Ily tanács felállítása azért kívánatos, mert ez lehet az egyedüli

kapocs, mely a 4 kar tanárait időnkint bizonyos ügyek elintézésére egybehozza. Most a 4 kar annyira szét-
szórt, hogy sok tanár nem is ismeri kollégáit, a mi
a testületi szellem fejlesztésére nem előnyös. E tekin-
tetben a viszony nálunk majdnem olyan, mint a párisi
egyetemnek 6 karán; bár ezek most már egyetemmé
vannak egybekapcsolva, a régi szétdarabolás marad-
ványai fennállanak még, de ezek nem mintaserűek
és követésre nem méltók. A nálunk felállítandó nagy
tanács hatásköre a rektor választása volna, a mi azért
kívánatos, hogy ezen díszes állás betöltésénél a
népesebb karok befolyása jobban érvényre jusson, mint
a mostani rendszer mellett. A nagy tanács ügyköré-
hez utasítandónak tartom az egyetemi építkezések
sorrendjének megállapítását egy tagjaiból kiküldendő
bizottság jelentése alapján is, mert kívánatos, hogy
ezekben bizonyos rendszer tartassék meg, a mely
direktivum megadására a karok külön véleménye nem
alkalmas, s valljuk be őszintén, hogy a szükségek
megállapítása, a követendő sorrend és a hely meg-
állapítása némely esetben már eddig is helyesebben
és a jogos igények nagyobb figyelembevételével lett
volna elintézhető.

8. A rektor.

A rektori méltóság úgy tekintélyében, mint java-
dalmazásban emelendő. Ez már több alkalommal meg-
beszélés tárgya volt; tavaly ugyan e helyen e tárgy-
ról érdemes elődöm értekezett, azért csak röviden
térek rá.

Hogy a rektor az eddig nyilvánított óhajítás érte-
lében a főrendiházban foglaljon helyet, vagy maga-

sabb czímet kapjon, erre kevésbé helyezek súlyt, bár kétségtelen, hogy ezen kívánalmak jogosultak és időszerűek; ellenben igenis nagy súlyt helyezek arra, hogy a rektori állás méltóságához megkivánt javadalmazás jelentékenyebb ingadozásoktól függetlenné tétessék. A rektornak a mostani rendszer mellett némely kar dékánjánál jelentékenyen kisebb a javadalma, nem sokkal több, mint némely kar jegyzőjének, már pedig ezzel a rektori állást nem lehet egybevetni egyrészt sokkal jelentékenyebb munkaköre, másrészt terhesebb felelőssége és magasabb állása miatt. A mostani állapot nincs arányban egyetemünk látogatottságával és az egyetemi első hatóság elnökének méltóságával. De még így is bele lehetne a viszonyokba nyugodni, ha ezek állandóak volnának, de a mennyiben a rektor egyedül a felavatók után kapja terhes tisztségének teljesítéseért a javadalmazást, a kilátásban levő rektori felavatók csökkenésével javadalmazása nagy ingadozásoknak lehet kitéve, ettől pedig e díszes állást függetlenné kell tenni akár úgy, mint a műegyetemen van, megállapított tiszteletdíjjal, akár a mostanitól eltérő állandóbb forrás kijelölésével. A belga állami egyetemeken a rektort minden félévben a tanuló által fizetendő 15 frank beiratási díjból 5 frank illeti, a bajor egyetemeken 360 márka jutalomdíja van, azonkívül minden beiratás után 2 mka, bizonyítványok után 2 mka és a felavatók után 12 mka jut neki. Ezek volnának körülbelül azon források, melyekhez nálunk is a fáradságos rektori működésért járó javadalmak fedezésére fordulni lehetne.

Többször nyilvánult a vélemény, hogy a rektorságnak 1 évig való rövid tartama az ügyek vezetésére nem előnyös, hogy mire a rektor begyakorolja

magát az ügymenetelbe, állásától meg is kell válnia, s e miatt helyesebb volna 2 évi tartamra választani, vagy előbb 1 évre prorektornak, hogy mint ilyen az irodai és tanácsügyek menetével megismerkedjék. A belga állami egyetemeken a rektort a közoktatásügyi miniszter nevezi ki a tanács meghallgatása *nélkül* 3 évre; a giesseni egyetemen a rektort a nagy tanács által választott 3 jelölt közül a nagyherczeg nevezi ki 1 évre. Nálunk és az osztrák egyetemeken a rektort a tanács választja 1 évre a karokból sorrendben.

Meggyőződéseim szerint ezen az állapoton változtatni nincs ok, mert igaz ugyan, hogy több évre terjedő működés esetében az ügymenetben járatosabb rektor állana az egyetem élén, de ezen előnnyel szemben jóval hathatósabb indok az 1 évi mandátumra az, hogy több évi viselés méltánytalanságot rejt magában más kartársak ellenében, kik a rektori tisztség viselésére szintén érdemesek, s így leszorulnának annak elnyerhetésétől. A rektori állás a legdíszesebb, melyet egyetemi tanár kartársai bizalmából elnyerhet; azon elérte a zenithet, a melyről csak le, de felfelé út nem vezet. Még a mostani viszonyok mellett is a 4 évi váltakozás miatt akárhány tanár mellőzve van, a kik pedig reá érdmesek, s ez még fokozódnék több évre való megválasztás esetében, különösen akkor, ha a karok szerinti váltakozás sorrendje elejtetnék.

Nemcsak a rektorra, hanem nézetem szerint a *dékánokra* vonatkozólag is be kellene hozni szabályban, hogy egymásután senkit se lehessen másodszor megválasztani. A dékánság viselése teljesen igénybeveszi a maga emberét, nevezetesen a népesebb karokon a sok vizsga és szigorlat miatt, ennélfogva azon idő alatt a dékán tanszékével kevesebbet foglalkoz-

hatik. Egy év még hagyján, de több év a tanszéket és különösen az intézetet megviseli. Azután méltányos is, hogy a jelentékeny javadalmakhoz mások is hozzájussanak, azért a *kötelességszerű* váltakozás behozatalát kívánatosnak tartom. A végeredmény úgy is megmarad, a mennyiben annál hamarabb kerül újra az illetőre a sor, ellenben az intézetek és tanszékek rövidebb igénybevétellel mindenesetre nyerni fognak.

9. A tanácsjegyző.

Nálunk az egyetemi tanácsjegyző eddig a központi iroda főnöke is volt, s az alantabb hivatalnokok köréből került ki, a ki felsőbb tanulmányokat nem végzett, s nem volt okleveles képesítése. A volt tanácsjegyzőnek ezen év elején bekövetkezett elhalálása óta a tanácsjegyzői állás nincs betöltve, s úgy ez, valamint az irodaszervezet újraszervezését az egyetemi tanács megindította. Helyes megoldás céljából kívánatos, hogy ezen állás mikénti betöltésével más egyetemeken megismerkedjünk.

A párisi egyetemen a tanácsjegyző titkár nevet visel, kit a tanács élethosszra választ a tanárok köréből és pedig a legjelesebbekből, a mit az is bizonyít, hogy a mostani titkár a francia akadémiának — l'Institut — tagja. Ezen tanácsi titkáron kívül az 5 kar mindegyikének megvan a maga titkára, a ki szintén élethosszra van kinevezve az illető kar tanáraiból és tanári fizetést húz.

A belga állami egyetemeken a tanács minden évben kettőt választ, s ezek közül az egyiket a közoktatási miniszter kinevezi; javadalma minden beiratkozásért járó 15 franknyi díjból 5 frank.

A würzburgi bajor egyetemen a tanácsi titkár, a ki syndikus nevet visel, felsőbb pragmatikus államhivatalnok, s pedig jogdoktor, a ki a tanácsban ül a rektor mellett és a tanácstagok jogaival van felruházva. Ez fogalmazza a jegyzőkönyveket és döntéseket, s vezeti az irodát. Fizetése 3360 márkával kezdődik, de 5 éves pótlékokkal felrúghat végre 9660 márkára is. Azonkívül a felavatások, beiratkozások és bizonyítványok után járó javadalmai jelenleg, midőn az egyetemnek 1500 körül van a hallgatója, körülbelül 4500 márkára mennek úgy, hogy összesen 14.160 márka lehet a jövedelme. Ez igen tekintélyes összeg, s arra enged következtetni, hogy az egyetemi tanácsjegyzői állás a bajor egyetemeken magas hivatal, s a betöltőjétől magas képzettséget kívánnak.

Ezeknek tekintetbe vételével az egyetemi szervezetnek napirenden levő rendezésénél azon nézetem vagyok, hogy az egyetemi tanácsjegyzőséget nálunk el kell választani az irodavezetői állástól, s az előbbi magas képzettségű egyén kezeire kell bízni. Az egyetem ügyeivel tanár jobban érez, mint hivatalnok, bár kétségtelen, hogy alkalmas felsőbb rangú okleveles hivatalnok megnyerése esetében szintén jól meg volna oldva az ügy. De ilyen nem mindig áll rendelkezésre, azonkívül állandó magas fizetés beállítását teszi szükségessé az állami költségvetésbe. Azért azon nézetem vagyok, hogy a tanácsjegyzőség leghelyesebben egyetemi tanár kezeire bízandó, de nem állandóan, hanem néhány évre, pl. 2 évre szóló tartammal, hogy így azon hiány, mely a rektor évi váltakozása miatt fennáll, t. i. az ügyek folytonos vezetésében való járatosság felsőbb rangú alkalmazott személyében megadva legyen. A tanácsjegyző legyen egyszersmind

valódi tanácsstag, a minek nincs akadályja, ha a tanács tagjaiból választatik, s mint titoktartásra kötelezett egyén helyesen foglalja el a tanácsban a helyet.

Természetes, hogy működéseért a tanácsjegyzőnek honorálva kell lennie, s ha tekintetbe vesszük azt, hogy most az orvoskari jegyzőnek, a ki ott hasonló működéseket végez, mint a minőket a tanácsban a tanácsjegyző ellátna, mennyi a javadalma, méltányosnak tartom, hogy körülbelől ennyi legyen a tiszteletdíja (kb. 2500 frt). Minthogy pedig a teendők mennyisége az egyetem látogatottságával emelkedik vagy csökken, ezektől kellene a javadalmakat függővé tenni, pl. a beiratkozási díjakból bizonyos %-okat húzzon, elég magasat arra, hogy ezen állásra kiváló erőket lehessen megnyerni.

Így rendezve a tanácsjegyzői állás oly tekintélyessé tétetnék, mint ott, a hol arra szintén rendes egyetemi tanárok vannak alkalmazva. Az egyetemi könyvtári igazgató tanári rangfokozatban van, pedig állása az egyetem összes működésére nem oly kiható, mint az egyetemi tanácsjegyzőé, a mely állást egyetemünk látogatottságával és méltóságával öszhangba kell hozni. Egyetemi tanár, mint tanácsjegyző mélyebb szakképzettségével, társadalmi állásával, tudományával és műveltségével jobban hat az ifjúságra és tanártársaira, mint egy nem okleveles hivatalnok, a ki felsőbb tanulmányokat nem végzett, s már e miatt is helyes tanácsadója a rektornak nem lehet.

10. Az egyetemi titkár és irodafőnök.

A tanácsjegyzőségnek az irodától való különválasztásával az irodaszemélyzetben is változásnak kell beállani. Mindenekelőtt szükséges egy titkár és

egy irodafőnök, a minők mindenütt vannak, a hol a tanácsjegyzőség tanárral van betöltve.

A *titkár* ügyköre az irodai kezelés felügyelete, a kevésbbé fontos tanácsi határozatok fogalmazása a tanácsjegyző utasítása alapján, a hallgatóságtól beadott kérvények átvétele, s a velők való érintkezés, a tervezetbe vett központi immatrikuláció vezetése, s hasonlók.

Az *irodafőnök* feladata az irodai személyzet vezetése és ellenőrzése, nevezetesen pedig az egyetemi alapok kezelése és számadásainak egybeállítása, azért szükséges, hogy számadásokban és pénzkezelésben járatos hivatalnok és vagyoniilag megbízható jellemes egyén legyen az iroda főnöke.

Az irodafőnök egyszersmind a központi egyetem házgondnoka legyen, a kinek benne hivatalos lakása van, mert ily nagy épületnek már csak a benne lakó szolgálatszémélyzet ellenőrzése miatt is folytonos felügyelet alatt kell állni. Az eddigi tapasztalat azt bizonyítja, s a dolog lényegéből természetszerűen megfejtethető, hogy nagyobb egyetemi épületeket bentlakó főnök nélkül hagyni nem helyes, mert akkor a szolgálk mindenféle rendetlenségeket követnek el, melyeket csak bentlakó felügyelő vesz észre és háríthat el. Elégge sajnos tapasztalatokat szereztünk e tekintetben a régi anatómiai épületben, a hol némelyik szolgálk az igazgató tudta nélkül éjjelre a szobaival valóságos bérletet nyitott; ilyesmi ott, a hol bentlakó főnök van, elő nem fordulhat, mert a saját érdeke is megkívánja a rendet és tisztaságot. Azért az új központi épület elkészítésével az irodafőnök lakásának benne kell maradnia, bármily szükségesnek látszik a kimért helyiségek és a bejelentett sok igény miatt az eddigi hivatalos lakásnak a tanítás céljaira való felhasználása.

A titkárt és irodafőnököt a szűkebb tanács választja nyilvános pályázat alapján és a nagym. vallás- és közokt. minister megerősíti.

Rangfokozat tekintetében állásuk olyan legyen, mint a miniszteri titkáré és a miniszteri segédtitkáré, azaz a VII. és VIII. rangfokozat. Fizetésükön kívül javadalmaik vannak a kiállított oklevelekből, úgy mint eddig volt.

11. Az irodai személyzet.

Az irodai személyzetet szaporítani kell, mert a mostani létszám régebbi viszonyokból maradt fenn, midőn egyetemünkön a hallgatók száma sokkal kisebb volt, s ennek megfelelőleg az irodai forgalom jelentéktelenebb. Szükséges egy 1. és 2. osztályú *irodatiszt*, s két állandó *írnok*, a kiknek az írógépen való jártasságukat kell kimutatni.

A nagym. vallás- és közokt. minister úr nemrég leiratot intézett a tanácshoz, hogy a beiratkozások alkalmával tapasztalt nagy tolongás és zavarok elkerülésére javaslatot tegyen. Ezen a bajon nézetem szerint az állampénztárra legkevésbé terhelően úgy lehetne segíteni, hogy a félévek elején a beiratkozások alkalmával az irodafőnök, esetleg az 1. irodatiszt, a quae-storral együtt, mint pénzbeszedő és kezelő működjék, s ebben az irodai személyzet neki segítségére legyen. Csak néhány napról van szó, s erre külső tagoknak alkalmazása nem szükséges, de nem is kívánatos a pénzkezelés miatt.

12. A pedellusok és szolgálk.

A pedellusi és szolgálai állásoknak javadalmazás tekintetében emelése kívánatos, hogy képzetesebb

embereket kapjunk. Ezek mindenütt jobban vannak fizetve, mint nálunk. A belga állami egyetemeken a *pedellusok* fizetése 1200—1600 frk, ezekhez járul $2\frac{1}{2}$ frk a beiratási díjából és ugyanannyi minden vizsga után. A würzburgi egyetemen a pedellusok a szigorlati díjából az orvosi karon 26 márkát kapnak.

A *szolgák* fizetése a belga egyetemeken 2300—2800 frk, azonkívül minden gyakorlati vizsga után 5 frk. A würzburgi egyetemen 4. osztálybeli szolga van 780—1500 márka fizetésig, azonkívül 5 évenként emelkedhetnek 1080—2280 márkáig. Ez már jelentékeny fizetés, a miért lehet is valamit kívánni, nem úgy, mint nálunk, a hol a szolgáknak 300—350 frt a fizetésük, s hivatalos mellékjavadalmaik nincsenek. Az intézetek működésére gyakorlott és ügyes szolgák rendkívül fontosak, s ez az oka ennek, hogy ezeket külföldön jól javadalmazták; persze más is a követelés, mint nálunk, a hol leggyakrabban igen alantas színvonalon álló egyénekkkel kell megelégednünk. A pedellusok pedig vétessenek ki a szolgák osztályából, nehogy ezen állásokat volt altisztekkel legyünk kénytelenek betölteni, mint azt a mostani szabály megköveteli. Németországban a pedellus valódi hatósági személy, hisz ő kíséri be a carcerre ítéltet, ő látja el élelmezéssel, s e miatt bizonyos nimbus környezi a hallgatóság szemében. Nálunk ez nincs így, de az egyetemi hatóságokkal, tanárokkal és hallgatósággal való érintkezés megkívánja azt, hogy a pedellusok iskolajárt emberek legyenek.

Tekintetes egyetemi közgyűlés!

Sokat és sokfélét soroltam fel egyetemünk sikeres működésének feltételeiről. Lehet, hogy egyik

vagy másik tekintetben nem találtam el a leghelyesebbet, s többet kívántam az elérhetőnél. Megnyugtató azonban a tudat, hogy egyetemünk tudományos életének föllendüléséhez meleg szeretet köt, s ha nem is találtam meg mindenütt a legjobb utat, annak a keresésére megtettem a kísérletet. Tot capita, tot sensus; mindenkinek megvan a maga véleménye felsőbb oktatásügyünkről; a ki azt elhallgatja azért, mert a kor áramlatával ellenkezik, az nem szolgálja jól a kezére bízott érdekeket. Haladás csak az eszmék tisztázásától várható, s tekintsék az előadottakat olyannak, mint gyenge kísérletet arra, mily szempontok lehetnek irányadók a napirenden levő sok rendezetlen egyetemi ügy szervezésénél. Higgadt ítélet és a középút megválasztása nem fognak eredmény nélkül maradni. *Veritas in medio posita est; qui potest, adscendat; qui audet, rapiat; et applaudemus* (Gundling, 1711.)

Végül áttérek mai összejövetelünk utolsó részére: a pályadíjakra.

A mai ünnep a győzők, a nyertesek megjutalmazásának dicső napja. Úgy mint a régi görögök, a természettől testi és lelki tulajdonságokkal gazdagon megáldott nép, isteneinek évenként rendezett játékaiban bemutatta képességeit testi ügyességéről és szellemi haladásáról: úgy számol be ma egyetemünk ifjúsága arról, mennyit volt képes a kitűzött feladatokból megoldani, mennyi erkölcsi erőt tudott komoly kérdések megoldására kifejteni, hogy ezek alapján ítéletet alkossunk a fölött, mit várhat a haza sorsának jövőendő intézőitől.

Az egyetem nem akadémia, s ily szempontból ítélve írja ki pályakérdéseit és bírálja is meg. Nem várhat növendékeitől oly eredményeket, melyek a

tudományos vizsgálatokban való hosszas gyakorlattal érhetők csak el, és megállapodott érett ítéletnek az eredményei. Megelégszünk azzal, ha a pályázók fáradtságos munkájuk első gyümölcseit mutatják be; megelégszünk azzal is, ha ezen gyümölcsök későbbi gazdagabb termés reményeire jogosítanak, melyekben az önálló gondolkodás, a szabad ítélet, a leendő mesterre valló biztos kéz és az igazság keresésének szeretete kitűnik. Az egyetemi pályakérdések feladata a tudományos élet első csiráinak megvetése; nem az eredmény egymaga, hanem az eredmények kerésésének módjai szolgálnak a bíráló alapjául. Valódi tudományos kiképzésre csak önálló munkával lehet szert tenni; az első kísérletekre való alkalomadás — ez az egyetemi pályakérdések feladata. Tudományos testületek, akadémiák és társulatok pályakérdéseinek célja valamely meg nem oldott kérdésnek a kiderítése; ellenben az egyetemi pályakérdések célja a tudományos témákkal való foglalkozásképességének kimutatása; ott az eredmény, itt a képesség bírálandó el. Az erőiket próbálgató kezdőktől senki sem fogja várni, hogy oly eredményekkel lépjenek elő, melyek csak érett korral, megállapodott gondolkodással és vizsgálatokban való hosszas gyakorlattal érhetők el; de igenis, elvárhatjuk azt, hogy szárnyainak próbálgatásából az egykoron magas röptű sast már fiatalon megismerjük. S megnyugvással mondhatjuk, hogy a mai eredmények szép reményekre jogosítanak; a pályázók közül nem egy bizonyította be, hogy röpte magas és biztos lesz. Lépjenek hát örömtől telt kebelrel ki a sorokból, hogy fáradsággal kiérdemelt munkájuk jutalmát az orvostudományi kar ngos dékánja által felolvasandó bíráló után átvegyék.

Virtuti ubique suum praeonium et honos.